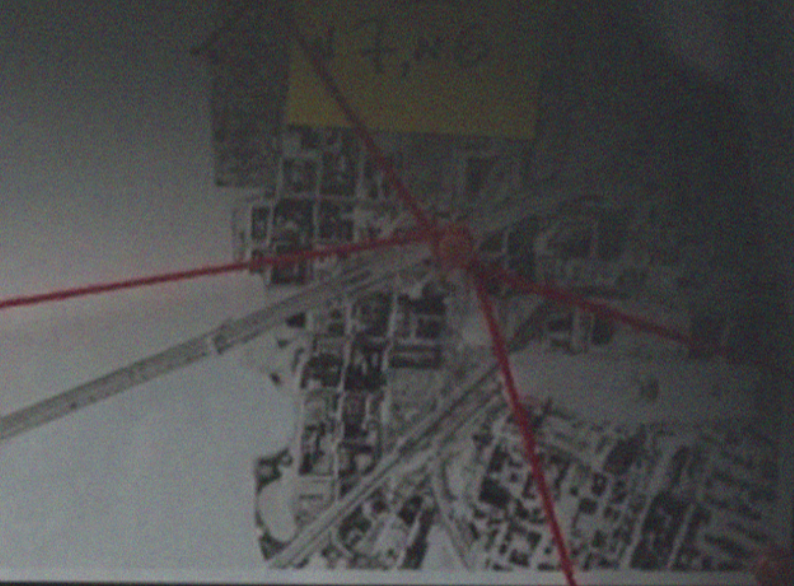
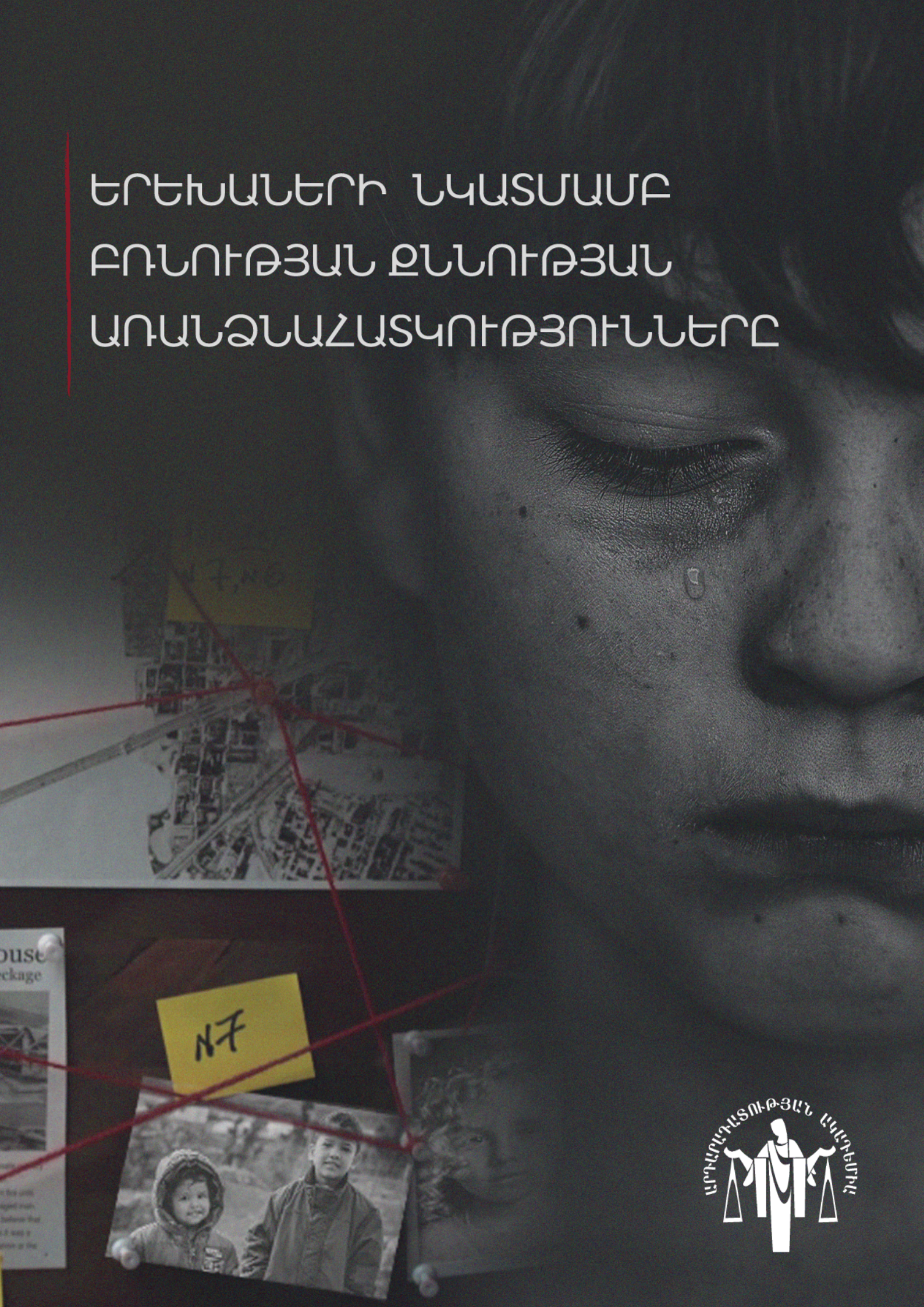

ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ՆԿԱՏԱՎԱՐ
ԲՈՆՈՒԹՅԱՆ ԶՆՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ԴԱՍ 8

ԱՆՉԱՓԱՅԱՍ ՏՈՒԺՈՂԻ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՎ ՕՐԻՆԱԿԱՆ ՇԱՀԵՐԻ ԱՊԱՅՈՎՄԱՆ ԵՐԱՇԽԻՔՆԵՐԸ ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Այս դասի (մոտիվացնող ներածական տեսանյութ+դասի տեքստ+բառարան+ինքնաստուգիչ հարցեր) յուրացման համար անհրաժեշտ է **240 րոպե / 4 ժամ:**

ՄՈՏԻՎԱՑՆՈՂ ՆԵՐԱԾԱԿԱՆ ՏԵՍԱՆՅՈՒԹ
(Հասանելի է Արդարադատության ակադեմիայի կայքի հեռաուսուցման բաժնում):

Անչափահաս տուժողների տարիքային, հոգեֆիզիոլոգիական, սոցիալ-հոգեբանական և այլ առանձնահատկություններով պայմանավորված խոցելիությունը պահանջում է նրանց իրավունքների իրականացումն ապահովող լրացուցիչ երաշխիքներ, որոնց շարքում էական նշանակություն ունի երեխայի շահերի ներկայացումն օրինական ներկայացուցչի միջոցով և նրա մասնակցությամբ իրականացնող քննչական և դատավարական գործողություններին մանկավարժի, օրինական ներկայացուցչի, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև հոգեբան մասնագետի մասնակցությունը:

Տուժողի օրինական ներկայացուցչի մասնակցությունը քրեական վարույթին պայմանավորված է այն իրողությամբ, որ նա քրեական վարույթում պաշտպանում է տուժողի իրավունքներն ու օրինական շահերը՝ իհարկե, իրականացնելով նաև իր ծնողական իրավունքներն ու պարտականությունները, կամ այն իրավունքներն ու պարտականությունները, որոնք առաջանում են «խնամակալ» - «խնամարկյալ» (լայն առումով) հարաբերություններից:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի օրինական ներկայացուցչության ինստիտուտի

Մինչև 10 րոպե

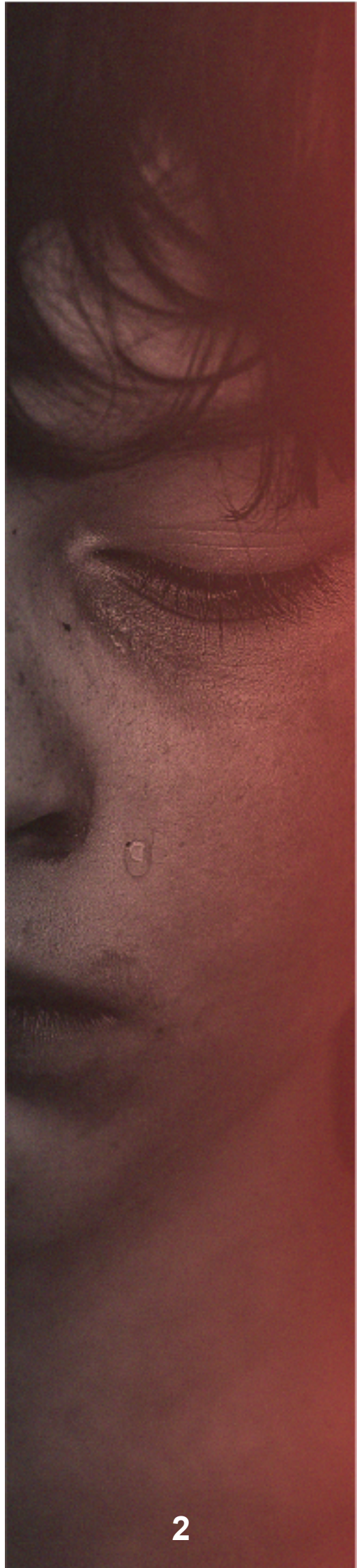
Ուշադրությամբ կարդացե՛ք տեքստը (օգտվելով բառարանից) և այն յուրացնելուց հետո միայն անցե՛ք ինքնաստուգիչ հարցերին:

Մինչև 175 րոպե

տարբեր կողմերը կանոնակարգող նորմերի համալիր վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ եթե դրանում հստակ սահմանված է այն անձանց շրջանակը, որոնք կարող են լինել տուժողի օրինական ներկայացուցիչ (տուժողի ծնողները, որդեգրողները, խնամակալները կամ հոգաբարձուները, ինչպես նաև խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը (ՀՀ քր. դատ. օր-ի 76-րդ հոդված, մաս 1-ին)), ապա որոշակի հակասական կարգավորումներ է սահմանված այն հարցում, թե ո՞ր տուժողներն իրավունք ունեն ունենալու օրինական ներկայացուցիչ: Բանն այն է, որ ըստ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 59-րդ հոդվածի 4-րդ մասի և 76-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ օրինական ներկայացուցիչ ունենալու իրավունք ունեն **անչափահաս և անգործունակ տուժողը**¹, մինչդեռ ՀՀ.

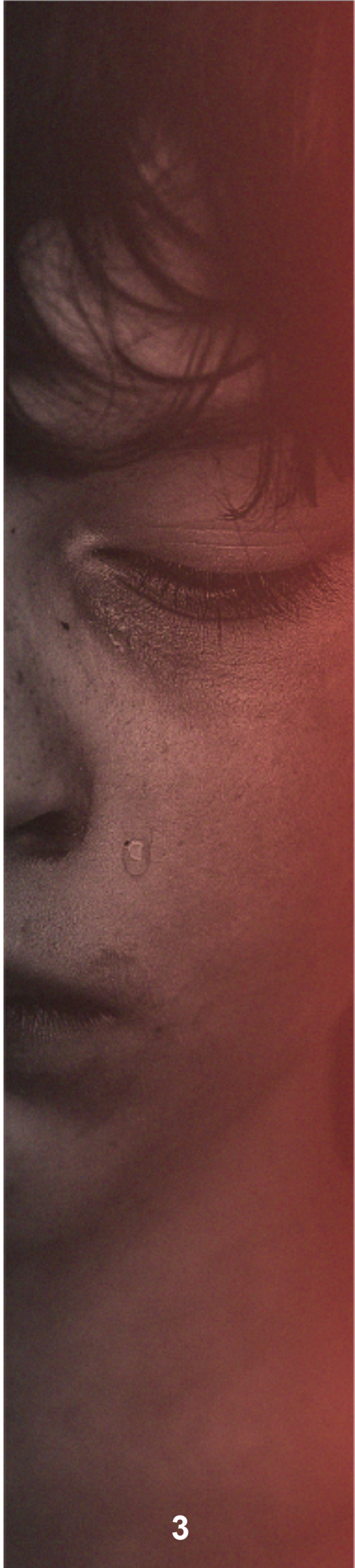
¹ Ակատենք, որ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 59-րդ հոդվածի 4-րդ մասի (Անչափահաս կամ անգործունակ տուժողի իրավունքները սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով նրա փոխարեն իրականացնում է նրա օրինական ներկայացուցիչը) և ՀՀ քր. դատ. օր-ի 76-րդ հոդվածի 1-ին մասի (Տուժողի, ... օրինական ներկայացուցիչներ են համարվում նրանց ... որոնք քրեական գործով վարույթի ընթացքում ներկայացնում են դատավարության համապատասխան անչափահաս կամ անգործունակ մասնակցի օրինական շահերը) ձևակերպումներն այնպիսին են, որ, կարծես, օրենսդիրն անչափահաս և անգործունակ հասկացություններն օգտագործում է որպես հոմանիշներ, այսինքն՝ նույն սուբյեկտին բնորոշելով ինչպես անչափահաս, այնպես էլ անգործունակ: Նման հետևությունների համար հիմք է հանդիսանում նաև այն, որ օրենսդիրն օրինական ներկայացուցչի իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանող ՀՀ քր. դատ. օր-ի 77-րդ հոդվածում խոսում է անգործունակ և սահմանափակ գործունակի մասին, սակայն անչափահասի մասին որևէ նշում չի անում, որպիսի հանգամանքը հիմք է տալիս ենթադրելու, որ օրենսդիրը դրանով «անչափահաս հասկացությունը կլանում է «անգործունակ» հասկացության մեջ կամ «անչափահաս» հասկացության փոխարեն օգտագործում միայն «անգործունակ» հասկացությունը: Այս հարցերին առավել մանրամասն կանոնադաշտանք տեքստում, այստեղ ուղղակի նշենք, որ նման մեկնաբանությունը մեզ համար անընդունելի է՝ ելնելով նրանից, որ այն հակասում է ինչպես ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքին, որում տարբերակված են հիշյալ հասկացությունները, այնպես էլ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 207-րդ և 342-րդ հոդվածներին, որոնցում խոսվում է անչափահաս տուժողի, այլ ոչ թե՛ անգործունակի հարցաքննության մասին, ընդ որում՝ հարցաքննությանը հենց անչափահասի օրինական ներկայացուցչի մասնակցության մասին: Ինչևէ, եթե ընդունենք, որ օրենսդիրը վերոնշյալ հոդվածներում «անգործունակ» և «անչափահաս» հասկացությունները նույնական լինելու իմաստով է օգտագործում, ապա, մեր խորին համոզմամբ, օրենքը պետք է փոխել և հստակ տարանջատել այդ երկու հասկացությունները, քանի որ դրանք տարբեր սուբյեկտներ են: Այստեղ չենք անդրադառնում այն հարցին, որ անգործունակի հարցաքննության կարգ առհասարակ սահմանված չէ, ինչը սկզբունքային խնդիր է անգործունակ անձանց իրավունքների և օրինական շահերի ապահովման տեսանկյունից:

քր. դատ. օր.-ի 77-րդ հոդվածի 4-րդ մասից հետևում է, որ օրինական ներկայացուցիչ ունենալու իրավունք ունի նաև **«սահմանափակ գործունակ» տուժողը**:

Այս հակասական կարգավորման հստակեցումն ունի կարևոր գործնական նշանակություն, որովհետև ըստ ՀՀ. քր. դատ. օր.-ի 59-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ անչափահաս կամ անգործունակ տուժողի օրինական ներկայացուցիչը տուժողի փոխարեն իրականացնում է նրա իրավունքները (այս հարցի իրավաչափությանը կանդրադառնանք առանձին), իսկ սահմանափակ գործունակ տուժողի օրինական ներկայացուցչի մասով նման կարգավորումներ առկա չեն, ընդ որում, ինչն առավել կարևոր է, խնդիր կա հստակեցնելու, թե ով է սահմանափակ գործունակ տուժողը և ինչպես է հարաբերակցվում անչափահաս և անգործունակ տուժողի հետ:

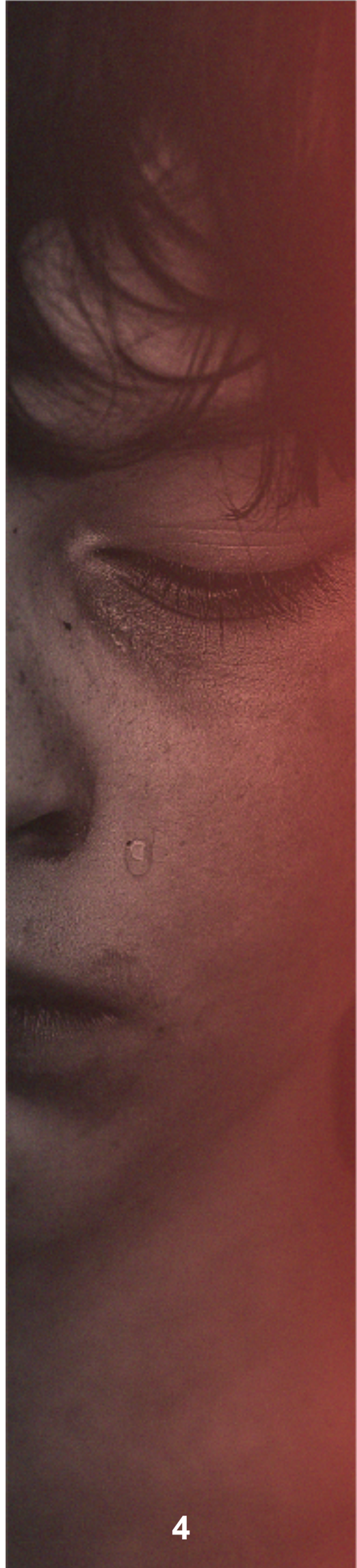
Հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում սահմանված օրինական ներկայացուցչության ինստիտուտը կանոնակարգվել է բլանկետային նորմերի միջոցով, ուստի այդ հակասությանն անդրադառնալու և վերլուծելու համար պետք է դիմել այլ իրավական ակտերի կանոնակարգումներին, որպիսին սույն դեպքում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքն է, որի 24-րդ, 29-րդ, 30-րդ, 31-րդ և 32-րդ հոդվածների համադրումից պարզ է դառնում, որ քաղաքացու գործունակությունը որոշվում է տարբեր չափանիշներ հիմք ընդունելով, իսկ տարիքը դրանցից միայն մեկն է: Ընդ որում, քաղաքացիական օրենսգրքում օգտագործվող «գործունակություն» սեռային հասկացությունը ներառում է ինչպես տարիքային չափանիշով «անգործունակներին» և «սահմանափակ

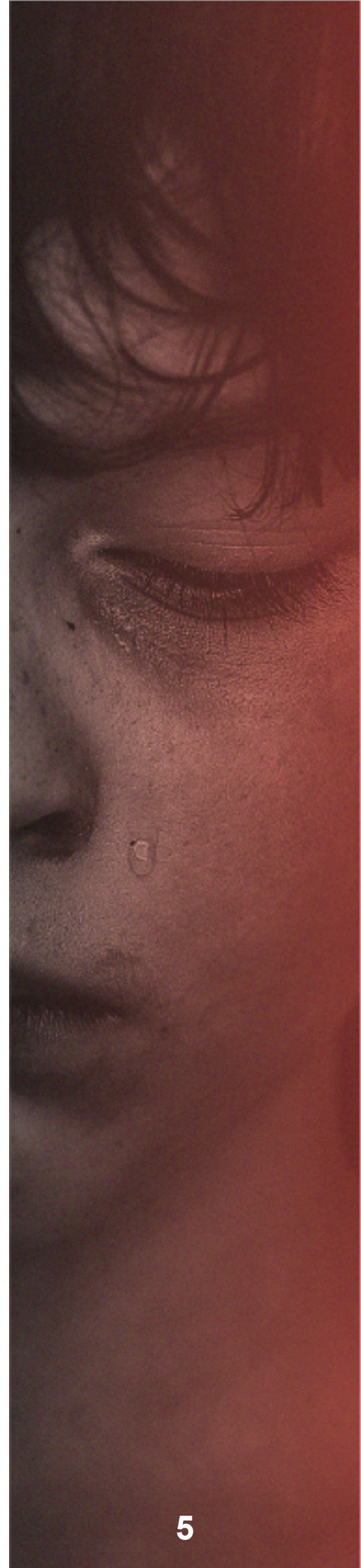
գործունակներին», այնպես էլ այլ հանգամանքներով² պայմանավորված «անգործունակներին» և «սահմանափակ գործունակներին», ինչը նշանակում է, որ «անչափահասը» և «անգործունակ» ու «սահմանափակ գործունակը» քաղաքացիաիրավական առումով իրավունքների տարբեր ծավալով օժտված սուբյեկտներ են (թեև մի շարք դեպքերում նաև նույնանում են):

Այսպես, ըստ տարիքային չափանիշի՝ քաղաքացու գործունակությունը բաժանված է երկու հիմնական խմբի, մասնավորապես՝ մինչև 14 տարեկանների (որը բաժանվում է երկու խմբի՝ մինչև 6 և դրանից բարձր՝ մինչև 14 տարեկաններին) գործունակություն (հոդված 29) և 14-18 տարեկանների գործունակություն (հոդված 30), ընդ որում՝ եթե առաջին խմբի պարագայում պայմանականորեն կարող ենք խոսել տարիքային անգործունակների մասին (որոշ վերապահումներով), ապա երկրորդ խմբի պարագայում խոսքը տարիքային սահմանափակ գործունակների մասին է: Ըստ այլ չափանիշների՝ անգործունակությունը կարող է լինել հետևանք այնպիսի հոգեկան հիվանդությամբ տառապելու, որի պատճառով անձը չի կարող հասկանալ իր գործողությունների նշանակությունը կամ ղեկավարել դրանք (ՀՀ քաղ. օր-ի 31-րդ հոդված), իսկ սահմանափակ գործունակությունը՝

² ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 31-32-րդ հոդվածներում սահմանված են նաև քաղաքացու գործունակության սահմանափակման կամ գործունակությունից զրկելու կամ անգործունակ ճանաչելու հիմքերը, որոնք ներառում են հոգեկան այնպիսի հիվանդությամբ տառապելը, որի հետևանքով նա չի կարող հասկանալ իր գործողությունների նշանակությունը կամ ղեկավարել դրանք, ինչպես նաև ոգելից խմիչքների կամ թմրամիջոցների չարաշահման, ինչպես նաև մոլեխաղերով հրապուրվելու հետևանքով իր ընտանիքը նյութական ծանր դրության մեջ դնելը և այլն:

հետևանք ոգեյից խմիչքների կամ թմրամիջոցների չարաշահման և այլնի (ՀՀ քաղ. օր-ի 32-րդ հոդված): Այսինքն, տարիքից զատ, օրենքը սահմանել է նաև անգործունակ և սահմանափակ գործունակ սուբյեկտների այլ հատկանիշներ, որոնք լրացուցիչ հիմք են անձին անգործունակ կամ սահմանափակ գործունակ ճանաչելու: Հետևաբար, այս չափանիշները պետք է հիմք ընդունել, երբ քննարկվում են «անչափահաս», «անգործունակ» և «սահմանափակ գործունակ» սուբյեկտների և նրանց օրինական ներկայացուցիչների կարգավիճակի և իրավունքների ու պարտականությունների ծավալի հարցերը: Այստեղից էլ հետևում է, որ «անչափահաս տուժող» հասկացությունը կարող է ներառել նաև «անգործունակ» և «սահմանափակ գործունակ» տուժողներին՝ տարիքային հատկանիշով պայմանավորված, մինչդեռ «անգործունակ» և «սահմանափակ գործունակ» տուժող հասկացությունը ոչ միշտ է, որ համընկնում է անչափահաս տուժողի հետ: Ուստի, յուրաքանչյուր դեպքում տուժող և տուժողի օրինական ներկայացուցիչ ճանաչելիս և դրանից բխող իրավունքների ու պարտականությունների ծավալի հարցերը քննարկելիս և լուծելիս պետք է հիմք ընդունել այն, թե ինչ չափանիշով է անձը ճանաչվել տուժողի օրինական ներկայացուցիչ՝ տուժողի տարիքի, անգործունակության, թե սահմանափակ գործունակության: Միաժամանակ հարկ է արձանագրել, որ եթե օրենքում հատուկ վերապահում չի արվում, ապա անգործունակ և սահմանափակ գործունակ տուժող ասելով պետք է հասկանալ նաև անչափահաս տուժողին, համապատասխանաբար՝ մինչև 14 տարեկաններին դիտարկելով անգործունակ,

իսկ 14-18 տարեկաններին՝ սահմանափակ գործունակ³: Այս հետևությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ օրինական ներկայացուցչի իրավունքներն ու պարտականությունները սահմանող ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 77-րդ հոդվածում թվարկված ընդհանուր իրավունքների ու պարտականությունների ծավալից օրենսդիրը հատուկ առանձնացրել է անգործունակ և սահմանափակ գործունակ տուժողի օրինական ներկայացուցչի իրավունքների ու պարտականությունների առանձնահատկությունները (մասեր 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ) և որևէ նշում չի արել **անչափահասի օրինական ներկայացուցչի իրավունքների առանձնահատկությունների** մասին, ինչը, ըստ ելության, նշանակում է, որ օրենսդիրն այս դեպքում տուժողի տարիքային չափանիշը ներառել է անգործունակության և սահմանափակ գործունակության մեջ և յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում այն անհատականացնելու հարցը թողել իրավասու մարմինների լուծմանը: Մասնավորապես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 77-րդ հոդվածի վերլուծությունից հետևում է, որ **սահմանափակ գործունակ տուժողի օրինական ներկայացուցչին** իրավունք ունի՝ ... 2) իմանալ իր կողմից ներկայացվող սահմանափակ գործունակ մասնակցի մտադրության մասին՝

³Նկատենք, որ քրեական դատավարության տեսության մեջ ևս ընդունված է այն մոտեցումը, որ մինչև 14 տարեկան անչափահասները համարվում են անգործունակ, իսկ 14-ից մինչև 18 տարեկանները՝ սահմանափակ գործունակ // տե՛ս Танцерева М. В. Потерпевший и его функция в уголовном процессе России. Дисс. ... канд. юрид. наук. Томск, 1999, էջ 58 // <http://www.dslib.net/kriminal-process/poterpevshij-i-ego-funkcija-v-ugolovnom-processe-rossii.html>:

ա. հետ վերցնելու նրա նկատմամբ քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարելու վերաբերյալ բերված բողոքը.

բ. հաշտվելու ... կասկածյալի, մեղադրյալի հետ,

գ. հրաժարվելու իր ներկայացրած քաղաքացիական հայցից ...,

դ. հետ վերցնելու նրա շահերի պաշտպանության համար ներկայացված բողոքը,

3. համաձայնվելու կամ չհամաձայնվելու իր կողմից ներկայացվող անձի՝ սույն հոդվածի երրորդ մասի 2-րդ կետում թվարկված որոշումներին, (մաս 3-րդ), **մինչդեռ անգործունակ տուժողի օրինական ներկայացուցիչն իրավունք չունի դատավարությանը՝ իր կողմից ներկայացվող սահմանափակ գործունակ⁴ մասնակցի անունից՝**

1. հետ վերցնել նրա նկատմամբ քրեական օրենսգրքով չթույլատրված արարք կատարելու վերաբերյալ բերված բողոքը,

...

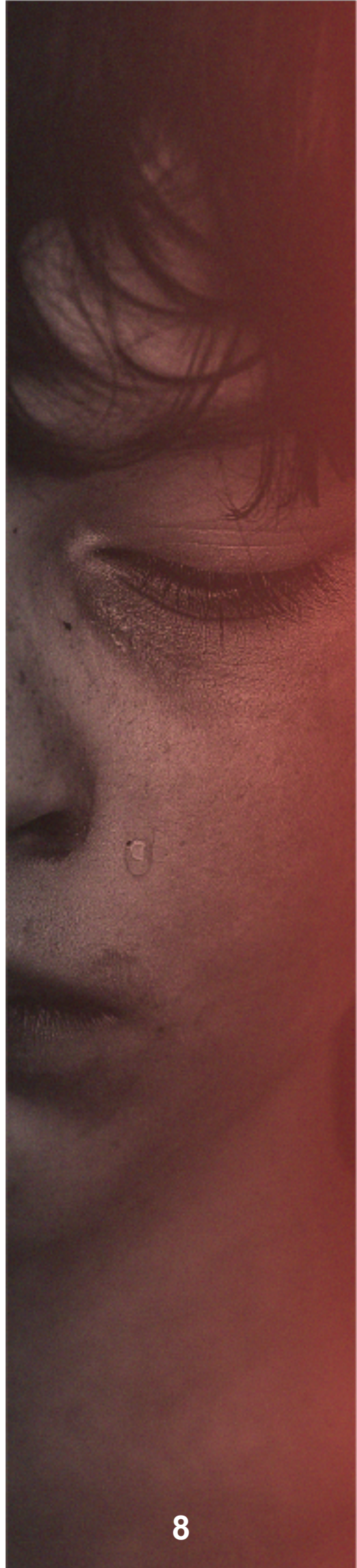
3. հաշտվել ... կասկածյալի, մեղադրյալի հետ.

4. ... հրաժարվել քաղաքացիական հայցվորի ներկայացրած հայցից,

⁴Կարծում ենք այստեղ վրիպում է թույլ տրվել, երբ նշվել է «սահմանափակ գործունակ» հասկացությունը, քանի որ հոդվածի այս մասում ներկայացվում է դատավարության «անգործունակ» մասնակցի օրինական ներկայացուցչի իրավունքների առանձնահատկությունները: Այս հակասությանն անդրադարձել է ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2016 թվականի դեկտեմբերի 20-ի թիվ ՍԴՈ-1333 որոշում մեջ և արձանագրել հետևյալը. «հաշվի առնելով օրենսգրքի ընդհանուր տրամաբանությունը, Սահմանադրական դատարանը գտնում է, որ օրենսգրքի 77-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 1-ին պարբերությունում «սահմանափակ գործունակ մասնակցի անունից» բառակապակցությունը վերաբերում է անգործունակ մասնակցին» (կետ 5): <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2016/pdf/sdv-1333.pdf>

5. հետ վերցնել դատավարությանը՝ իր կողմից ներկայացվող մասնակցի ներկայացրած բողոքը (մաս 4-րդ), ընդ որում՝ անգործունակ տուժողի օրինական ներկայացուցիչը քրեական գործով վարույթի ընթացքում իրականացնում է նրա իրավունքները, բացի այն իրավունքներից, որոնք անբաժանելի են նրա անձից (մաս 2-րդ):

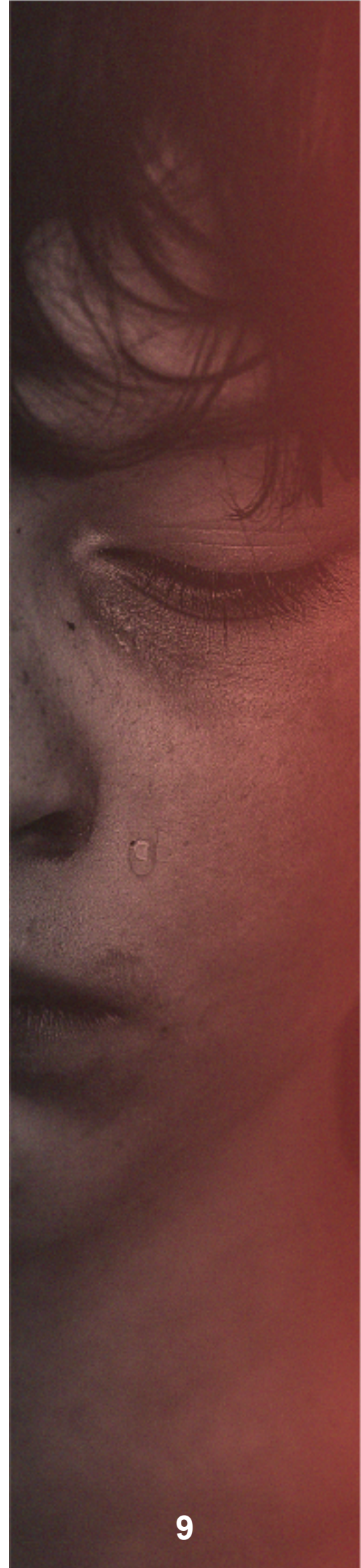
Օրինական ներկայացուցչի դատավարական իրավունքների ու պարտականությունների տարբերակումը և ներկայացվող անձի հետ փոխհարաբերությունների առանձնահատկությունները, կապված նրանից, թե անգործունակի, թե սահմանափակ գործունակի շահերն է ներկայացնում, իրավաչափ են, քանի որ նույն կերպ տարբերակված են անգործունակի և սահմանափակ գործունակի և նրանց ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուի կամ ինամակալության և հոգաբարձության մարմնի քաղաքացիաիրավական իրավունքների ծավալը և փոխհարաբերությունները: Այլ կերպ ասած՝ ելնելով նրանից, որ օրինական ներկայացուցչության ինստիտուտը քրեական դատավարությունում կանոնակարգվել է բլանկետային նորմերի միջոցով, ուստի իրավաչափ է, որ քրեադատավարական օրենսդրությամբ ամրագրվել են այնպիսի կանոններ, որոնք համահունչ են քաղաքացիական օրենսդրությանը. եթե քաղաքացիական օրենսգրքում օրենսդիրը սահմանում է անգործունակի կամ սահմանափակ գործունակի և նրա օրինական ներկայացուցչի քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում իրավունքների ծավալի և նրանց փոխհարաբերությունների առանձնահատկությունները,

ապա քրեական դատավարությունում՝ դատավարական իրավունքների ծավալի և փոխհարաբերությունների առանձնահատկությունները:

Այսպիսով, հիմք ընդունելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 24-րդ, 29-րդ, 30-րդ, 31-րդ և 32-րդ հոդվածների կարգավորումները, կարող ենք արձանագրել, որ եթե տուժողը մինչև 14 տարեկան է, ապա կիրառելի են անգործունակ տուժողի և նրա օրինական ներկայացուցչի իրավունքների ու պարտականությունների հետ կապված հարցերը կարգավորող դրույթները, իսկ եթե 14-18 տարեկան է, ապա սահմանափակ գործունակ տուժողի և նրա օրինական ներկայացուցչի իրավունքների ու պարտականությունների հետ կապված հարցերը կարգավորող դրույթները: Այստեղից էլ հետևում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 59-րդ հոդվածում ամրագրված այն կանոնը, որ օրինական ներկայացուցիչն է իրականացնում անչափահաս կամ անգործունակ տուժողի փոխարեն նրա իրավունքները, պետք է հասկանալ մինչև 14 տարեկան անչափահասներին, քանի որ 14-ից մինչև 18 տարեկան անչափահասները համարվում են սահմանափակ գործունակ և նրանց փոխարեն օրինական ներկայացուցիչը չի կարող իրականացնել նրանց իրավունքները:

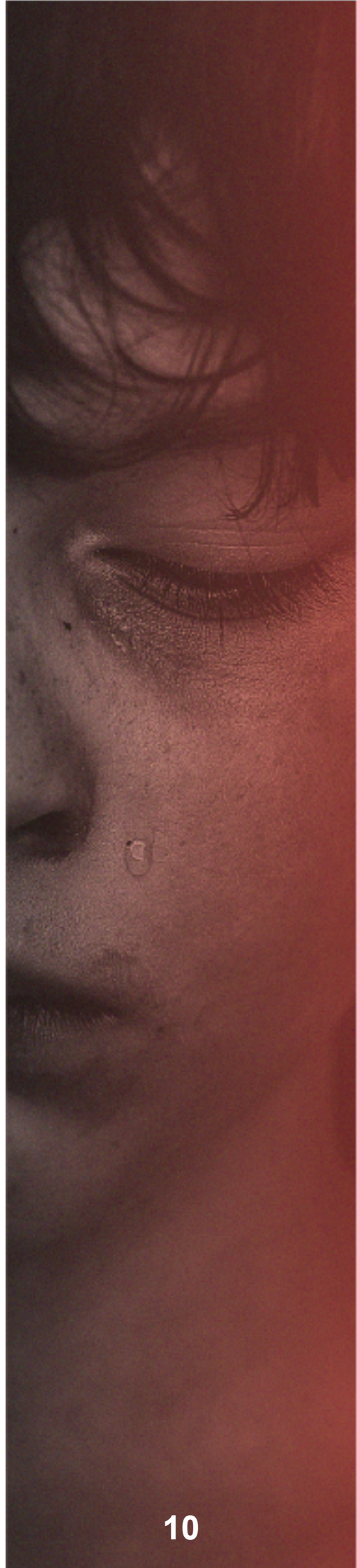
Այդուհանդերձ պետք է արձանագրել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը, նման կանոններ սահմանելով, հանգեցրել է մի վիճակի, որ փաստացի մինչև 14 տարեկան տուժողին դարձրել է իրավագուրկ կամ երաշխավորել է ձևական, այլ ոչ թե

իրական քրեադատավարական իրավունքներ, որպիսի հանգամանքը հակասում է ինչպես միջազգային չափանիշներին, այնպես էլ ՀՀ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածով երեխայի համար երաշխավորված իրավունքներին ու ազատություններին, որոնց արդեն իսկ անդրադարձել ենք⁵: Հետևաբար՝ անկախ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 4-րդ և 77-րդ հոդվածի կանոնակարգումներից՝ երեխաներին պետք է հնարավորություն տրվի գործնականում իրացնելու ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում տուժող սուբյեկտի իրավունքները: Այսինքն՝ օրինական ներկայացուցչի մասնակցությունը վարույթին չպետք է բացառի անչափահաս տուժողի օրենքով երաշխավորված իրավունքներից անձամբ օգտվելու հնարավորությունը:

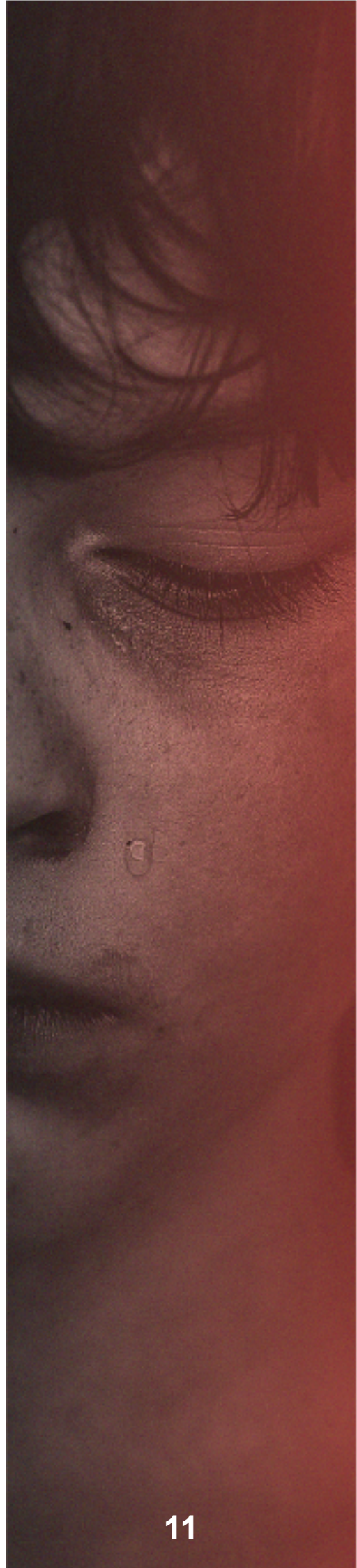
Օրինական ներկայացուցչի իրավական վիճակը բնութագրող կարևոր հատկանիշ պետք է դիտել նրա պարտադիր մասնակցությունը վարույթին, մինչդեռ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքից միանշանակ չի բխում այդ հատկանիշի առկայությունը, քանի որ 77-րդ հոդվածում ամրագրված է, որ օրինական ներկայացուցիչն իրավունք ունի մասնակցել իրականացվող քննչական կամ այլ դատավարական գործողություններին քրեական հետապնդման մարմնի առաջարկով, այլ ոչ թե պարտադիր կարգով (մաս 1-ին, կետ 4-րդ): Հաշվի առնելով օրինական ներկայացուցչի մասնակցության գաղափարախոսությունը, որը պայմանավորված է երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությամբ և երաշխավորված

⁵Տե՛ս «Երեխաների իրավունքների ապահովման հարցերը քրեական գործ հարուցելու փուլում» դասը:

Է միջազգային փաստաթղթերով՝ վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է անչափահասի մասնակցությամբ իրականացնող ցանկացած քննչական և դատավարական գործողության կատարմանն ապահովել օրինական ներկայացուցչի մասնակցությունը. հայեցողությունը պետք է բացառել, իսկ օրինական ներկայացուցչի համար սահմանել պարտականություն մասնակցելու համապատասխան քննչական և դատավարական գործողությանը, եթե բացակայում են նրա մասնակցությունը բացառող հանգամանքները: Այլ կերպ ասած՝ օրինական ներկայացուցչի իրավունքին պետք է համապատասխանի վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը և «նրա առաջարկությամբ» եզրույթը պետք է մեկնաբանել որպես պարտականություն, այլ ոչ թե՛ հայեցողություն:

Այս մոտեցումը բխում է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Հ.Աթոյանի վերաբերյալ թիվ ԵԱԴԴ/0014/11/09 որոշման մեջ ձևավորած այն դիրքորոշումից, որ «Երեխաների իրավունքների մասին» կոնվենցիայի 12-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ իր սեփական հայացքները ձևակերպելու ընդունակ երեխայի համար մասնակից պետություններն ապահովում են դրանք ազատորեն արտահայտելու իրավունք այն բոլոր դեպքերում, որոնք վերաբերում են երեխային: Ընդ որում, երեխայի հայացքների նկատմամբ ցուցաբերվում է նրա տարիքին և հասունությանը համապատասխան պատշաճ ուշադրություն: Կոնվենցիայի նշված հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ այդ նպատակով երեխային, մասնավորապես, հնարավորություն է տրվում իրեն վերաբերող ցանկացած դատական կամ վարչական

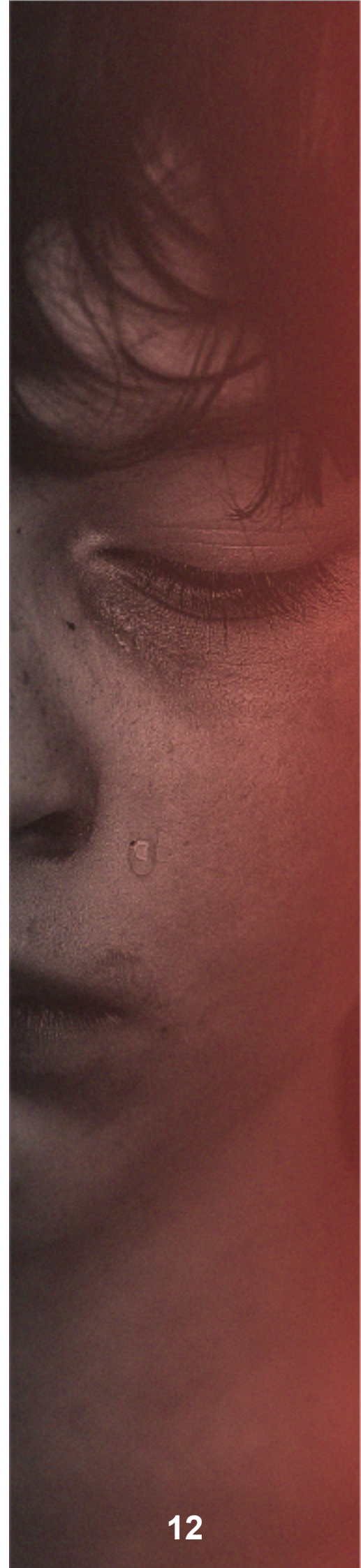

քննության ժամանակ ունկնդրվել թե անմիջականորեն, թե իր ներկայացուցչի կամ համապատասխան մարմնի միջոցով, ազգային օրենսդրության դատավարական նորմերով նախատեսված կարգով: Վերոշարադրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով Առաջին աստիճանի դատարանում դատաքննությանն անհրաժեշտ էր ապահովել երեխաների և վերջիններիս ներկայացուցչի մասնակցությունը⁶:

Թեև այս դեպքում խոսքը վերաբերում է անչափահաս մեղադրյալին, սակայն նկատի ունենալով, որ Կոնվենցիան երեխա ասելով նկատի ունի նաև տուժողին, ուստի այս մոտեցումը համապատասխանաբար կիրառելի է նաև անչափահաս տուժողի օրինական ներկայացուցչի նկատմամբ:

Գործնական կարևոր նշանակություն ունի այն հարցի քննարկումը, թե արդյո՞ք երկու ծնողներն էլ պետք է մասնակցեն վարույթին, թե՞ նրանցից միայն մեկը: Ըստ ՀՀ քր. դատ. օր-ի 76-րդ հոդվածի՝ *«Չետաքննության մարմինը, քննիչը, դատախազը կամ դատարանն իրենց որոշմամբ թույլատրում են քրեական գործով վարույթին որպես համապատասխան տուժողի, քաղաքացիական հայցվորի, կաս-կածյալի, մեղադրյալի օրինական ներկայացուցիչներ մասնակցել նրանցից յուրաքանչյուր ծնողներից, որդեգրողներից, խնամակալներից կամ հոգաբարձուներից մեկին: Ընդ որում, որպես օրինական ներկայացուցիչ պետք է թույլատրվի մասնակցել այն ծնողին, որդեգրողին, խնամակալին կամ հոգաբարձուին,*

⁶Տե՛ս ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Հայարփի Միշայի Աթոյանի վերաբերյալ թիվ ԵԱԴԴ/0014/11/09 որոշումը:

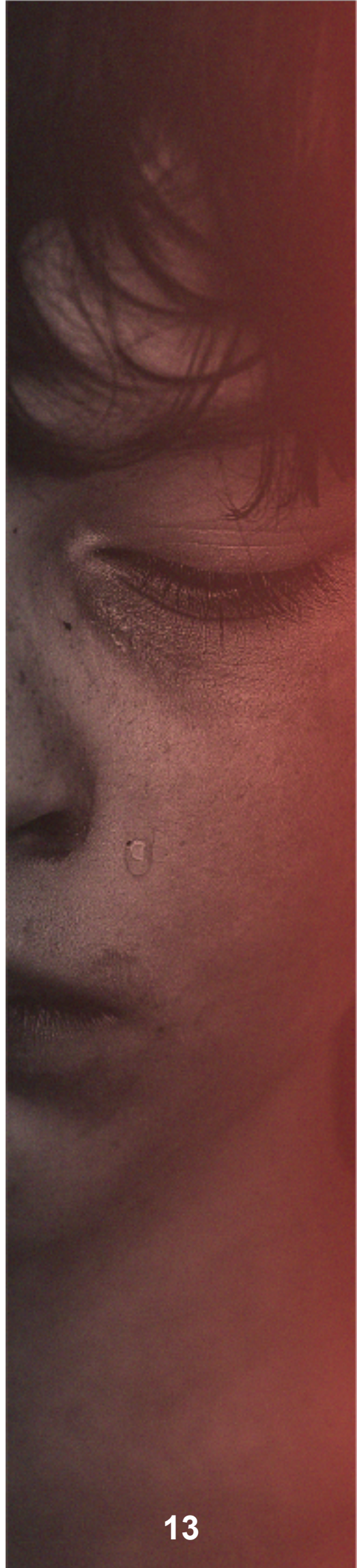

որի թեկնածությունն իր համաձայնության առկայության դեպքում պաշտպանում են մյուս բոլոր օրինական ներկայացուցիչները: Հակառակ դեպքում քրեական գործով վարույթին որպես օրինական ներկայացուցիչ մասնակցող անձին ընտրում է դատախազը կամ դատարանը»:

Ինչպես տեսնում ենք, որպես օրինական ներկայացուցիչ կարող է մասնակցել վերը թվարկված անձանցից միայն մեկը, որի թեկնածությունը պաշտպանում են մյուսները, իսկ հակառակ դեպքում այն որոշում է վարույթն իրականացնող մարմինը:

Կարծում ենք՝ կարևոր է այն հարցի պարզաբանումը, թե արդյո՞ք անչափահասի համաձայնությունն անհրաժեշտ է օրինական ներկայացուցչի մասնակցության համար:

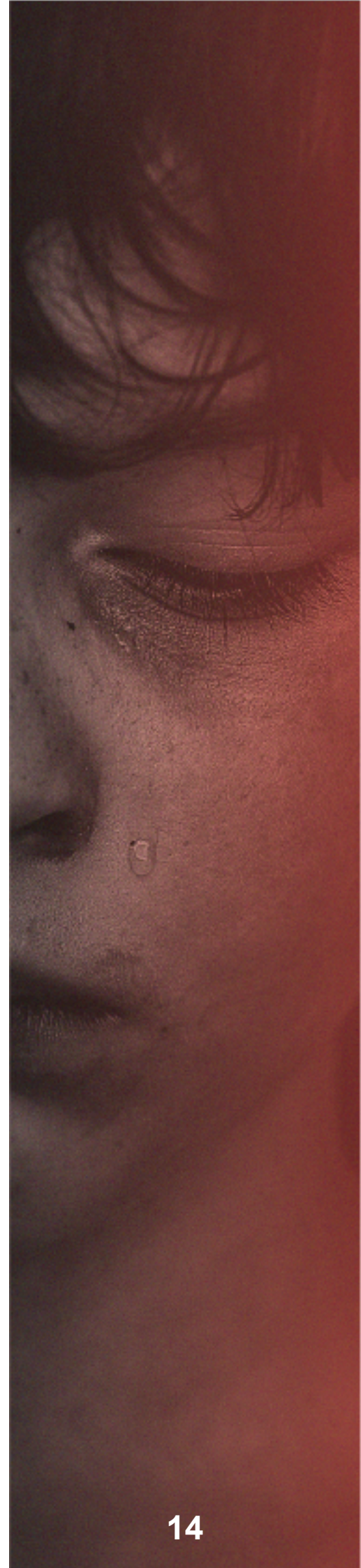
Տեսության մեջ մոտեցում կա, որ քրեադատավարական օրենսդրությամբ նման համաձայնություն չի նախատեսվում, հետևաբար նման համաձայնության անհրաժեշտություն չկա: Հեղինակի գնահատմամբ օրենսդրական նման կարագավորումը հիմնվում է այն գաղափարախոսության վրա, որ ծնողները պաշտպանում են իրենց երեխաների իրավունքներն ու շահերը ցանկացած հարաբերություններում, ինչպես նաև այն, որ անչափահասը չի կարող հրաժարվել օրինական ներկայացուցչի մասնակցությունից, որովհետև վերջինս վարույթին մասնակցում է ոչ թե անչափահասի

համաձայնությամբ, այլ օրենքի ուժով⁷: Թեև ընդունելի է, որ քրեադատավարական օրենսդրությունը չի պահանջում երեխայի համաձայնությունը օրինական ներկայացուցիչ ներգրավելու հարցում, սակայն վարույթն իրականացնող մարմինը պարտավոր է գործնականում գնահատել, թե որքանով է բխում երեխայի լավագույն շահերից այն իրավիճակը, երբ երեխան չի ցանկանում, որպեսզի կոնկրետ անձը, որպես օրինական ներկայացուցիչ, ներկայացնի իր շահերը, քանի որ այն հանդիսանում է միջազգային իրավական ակտերով և մասնավորապես՝ Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայով երաշխավորված սկզբունք, որի տեսանկյունից ցանկացած հարց լուծելիս պետք է ելնել երեխայի լավագույն շահերից և որոշում կայացնել հոգուտ երեխայի: Մասնավորապես, Երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայի 3-րդ հոդվածի 1-ին կետում սահմանված է, որ *«Երեխաների նկատմամբ բոլոր գործողություններում, անկախ այն բանից, թե դրանք ձեռնարկվում են սոցիալական ապահովության հարցերով զբաղվող պետական կամ մասնավոր հիմնարկների, դատարանների, վարչական կամ օրենսդրական մարմինների կողմից, առաջնահերթ ուշադրություն է դարձվում երեխայի լավագույն շահերին»:*

Ցանկացած հարցում երեխայի լավագույն շահերին առաջնություն տալու և բոլոր հանգամանքներում հոգուտ երեխայի որոշում կայացնելու մասին նշում է նաև ՀՀ սահմանադրական դատարանը 2016թ. դեկտեմբերի 20-ի թիվ ՍԴՈ-1333 որոշման մեջ, երբ

⁷Տե՛ս Աղաբաբյան Ն., Անչափահասների գործերով վարույթի իրավական և տեսական հիմքերի զարգացումը ՀՀ քրեական դատավարության մինչդատական վարույթում, Երևան, 2019թ., էջեր 148-149:

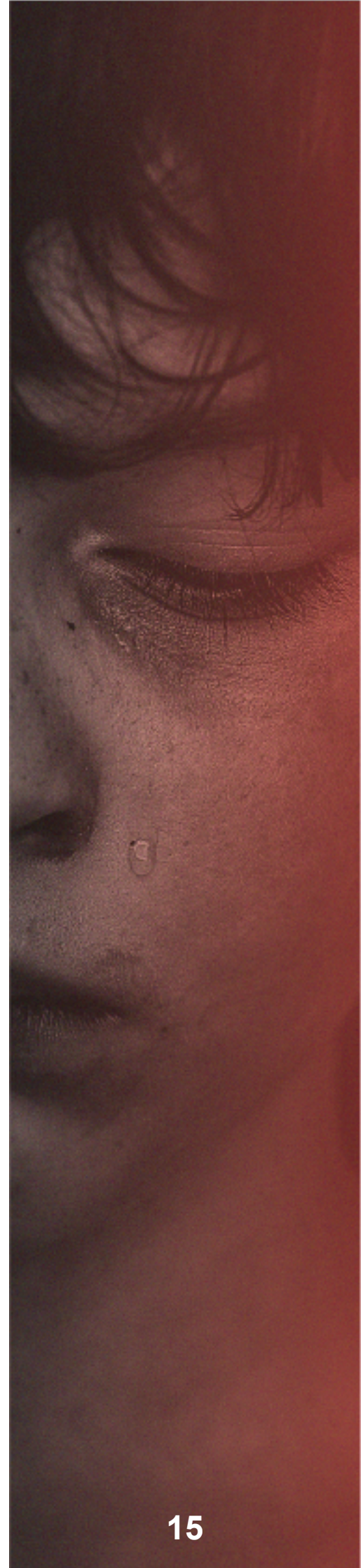

մեկնաբանում է ՀՀ Սահմանադրության 37-րդ հոդվածով երաշխավորված երեխայի իրավունքները և դրանց կիրառության ապահովման հարցերը ՀՀ քրեական դատավարությունում:

Գործող քրեական դատավարության օրենսգրքում ամրագրված չէ նաև անչափահաս տուժողի և նրա օրինական ներկայացուցչի արտահայտած մոտեցումներում հակասություն առաջանալու դեպքում որևէ լուծման հնարավորություն, մինչդեռ միջազգային չափանիշները պահանջում են, որպեսզի այդ հարցը ևս լուծվի հոգուտ երեխայի: Մասնավորապես, Երեխայի իրավունքների կոմիտեն 2013 թվականի թիվ 14 մեկնաբանություններում նշում է, որ եթե երեխան ցանկանում է կարծիք հայտնել, և երբ այդ իրավունքը իրացվում է ներկայացուցչի միջոցով, ապա վերջինը պարտավոր է ճշգրտությամբ փոխանցել երեխայի կարծիքը: Այն դեպքերում, երբ երեխայի կարծիքը հակասության մեջ է մտնում ներկայացուցչի կարծիքին, անհրաժեշտ է ընթացակարգ մշակել, որը հնարավորություն կտա երեխային անձամբ դիմելու համապատասխան մարմնին իրեն այլ ներկայացուցիչ տրամադրելու համար, եթե դա անհրաժեշտ է (կետ 90)⁸:

Նկատի ունենալով, որ օրինական ներկայացուցչի մասնակցությունը նպատակ ունի անչափահասին օգնելու և ոչ թե՛ վնասելու, ուստի օրենսդիրը 2020 թվականի հունիսի 3-ին ընդունված «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում լրացումներ և փոփոխություններ կատարելու մասին» ՀՕ-300-Ն օրենքով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում լրացրել է «Օրինական ներկայացուցչին

⁸Տե՛ս <https://www.refworld.org.ru/docid/528b2c874.html>:

գործով վարույթից հեռացնելը» վերտառուությամբ 93.1-րդ հոդվածը, որում թվարկել է այն դեպքերը, երբ մի օրինական ներկայացուցիչը կարող է հեռացվել վարույթից և ներգրավվել այլ օրինական ներկայացուցիչ կամ օրինական ներկայացուցիչ նշանակել ինսամակալության կամ հոգաբարձության մարմին:

Այսպես, ըստ քննարկվող 93.1-րդ հոդվածի՝
«1. Անչափահաս կամ անգործունակ մասնակցի ինսամակալը կամ հոգաբարձուն չի կարող մասնակցել վարույթին, եթե՝

1) գտնվում է ազգակցական կապի կամ անձնական կախվածության այլ հարաբերությունների մեջ այն դատավորի, դատախազի, քննիչի կամ հետաքննության մարմնի աշխատակցի հետ, որը մասնակցել կամ օրինական ներկայացուցչի ներգրավման պահին մասնակցում է վարույթին,

2) գտնվում է ազգակցական կապի կամ անձնական կախվածության այլ հարաբերությունների մեջ կասկածյալի կամ մեղադրյալի կամ նրանց մերձավոր ազգականների հետ,

3) օրենքով կամ դատական ակտով չի կարող լինել օրինական ներկայացուցիչ,

4) իր վարքագծով ակնհայտորեն վնասում է ներկայացվողի շահերին, իր վարքագծով խոչընդոտել է ներկայացվողի իրավունքների իրականացմանը կամ հանգեցրել է դրանց խախտմանը,

5) նրա վերաբերյալ առկա են ներկայացվողի շահերի դեմ ուղղված ենթադրյալ հանցանք կատարելու մասին վկայող փաստեր:

2. Անչափահաս կամ անգործունակ մասնակցի ծնողը, որդեգրողը չեն կարող մասնակցել վարույթին սույն հոդվածի 1-ին մասի 3-5-րդ կետերով նախատեսված դեպքերում»:

Թեև վերոգրյալ փոփոխությունը գործելու է 2021 թվականից, սակայն այն կարող է կիրառելի լինել նաև ներկայումս՝ հիմք ընդունելով ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2016թ. դեկտեմբերի 20-ի թիվ ՍԴՈ-1333 որոշման մեջ ձևավորած իրավական դիրքորոշումները:

Այս համատեքստում հարկ է նաև փաստել, որ ընտանեկան բռնության դեպքերում, ըստ «Ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության և ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին» 2017թ. դեկտեմբերի 13-ի ՀՀ օրենքի, օրենսդիրը սահմանել է նաև այնպիսի միջոցների կիրառման հնարավորություն, ինչպիսիք են անհետաձգելի միջամտության որոշումը⁹

⁹Ըստ այդ հոդվածի 3-րդ մասի՝ անհետաձգելի միջամտության որոշմամբ կարող են կիրառվել հետևյալ սահմանափակումները. 1) հարկադրել ընտանիքում բռնություն գործադրած անձին անհապաղ հեռանալ ընտանիքում բռնության ենթարկվածի բնակության տարածքից և արգելել այդտեղ նրա վերադարձը մինչև որոշմամբ սահմանված ժամկետի լրանալը. 2) արգելել ընտանիքում բռնություն գործադրած անձին այցելել իր հետ համատեղ բնակելի տարածքում չբնակվող՝ ընտանիքում բռնության ենթարկվածին, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև նրա խնամքի տակ եղող անձանց՝ նրանց աշխատանքի, ուսման, հանգստի, բնակվելու կամ այլ վայրեր. 3) արգելել ընտանիքում բռնություն գործադրած անձին այնպիսի հեռավորությունից ավելի մոտենալ ընտանիքում բռնության ենթարկվածին (անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև նրա խնամքի տակ եղող անձանց), որն ընտանիքում բռնության ենթարկված անձի մեջ ողջամտորեն հիմնավոր վախ կհարուցի իր անձնական անվտանգությանը սպառնացող վտանգի մասին: Այս սահմանափակումը կիրառելիս որոշմամբ սահմանվում է հեռավորության կոնկրետ չափը. 4) մինչև որոշմամբ սահմանված ժամկետի լրանալն ի պահ վերցնել բռնություն գործադրած անձի տիրապետման տակ գտնվող զենքը: Այս սահմանափակումը կիրառելիս որոշման մասին իրազեկելու պահին ընտանիքում բռնություն գործադրած անձի տիրապետման տակ զենք լինելու դեպքում նա այն անհապաղ հանձնում է որոշումը կայացրած ոստիկանության ծառայողին. 5) արգելել ընտանիքում բռնություն գործադրած անձին հեռախոսային, նամակագրական կամ կապի այլ միջոցներով հաղորդակցվել ընտանիքում բռնության ենթարկվածի, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև նրա խնամքի տակ եղող անձանց հետ:

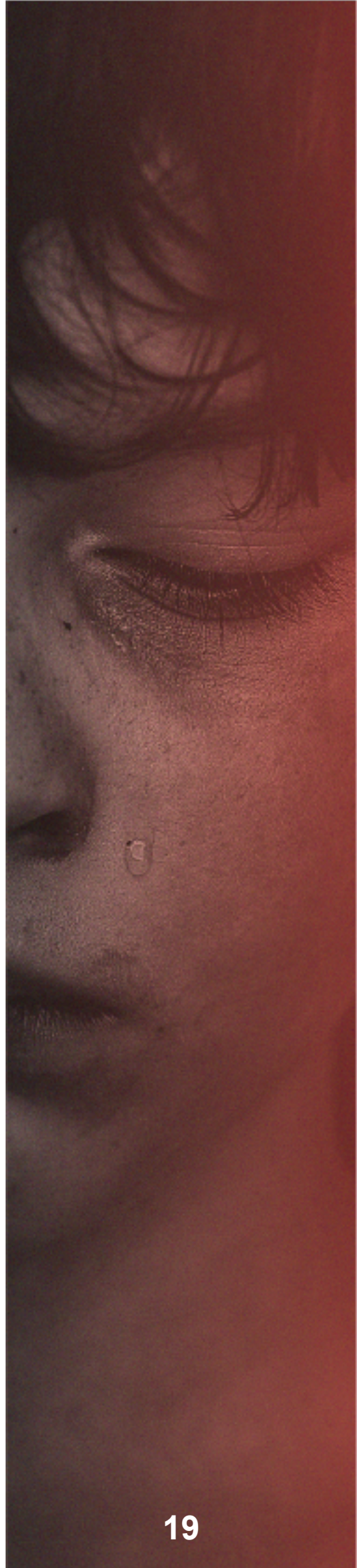
(հողված 7) և պաշտպանության որոշումը¹⁰ (հողված 8), եթե ընտանիքում բռնություն գործադրած անձի

¹⁰Ըստ այդ հողվածի 5-րդ մասի՝ պաշտպանական որոշմամբ կարող են կիրառվել հետևյալ սահմանափակումները. 1) հարկադրել ընտանիքում բռնություն գործադրած անձին անհապաղ հեռանալ ընտանիքում բռնության ենթարկվածի բնակության վայրից և արգելել այդտեղ նրա վերադարձը մինչև որոշմամբ սահմանված ժամկետի լրանալը: Այս սահմանափակման ժամկետը սահմանելիս դատարանը հաշվի է առնում ընտանիքում բռնության ենթարկված անձին և նրա խնամքի տակ եղող անձանց ապաստարան տեղափոխելու հնարավորությունը և նպատակահարմարությունը, ընտանիքում բռնություն գործադրած անձի համար բնակության այլ վայրերի մատչելիությունը. 2) արգելել ընտանիքում բռնություն գործադրած անձին այցելել իր հետ համատեղ բնակելի տարածքում չբնակվող՝ ընտանիքում բռնության ենթարկվածի, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև նրա խնամքի տակ եղող անձանց՝ նրանց աշխատանքի, ուսման, հանգստի, բնակվելու կամ այլ վայրեր. 3) արգելել ընտանիքում բռնություն գործադրած անձին այնպիսի հեռավորությունից ավելի մոտենալ ընտանիքում բռնության ենթարկվածին (անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև նրա խնամքի տակ եղող անձանց), որն ընտանիքում բռնության ենթարկված անձի մեջ ողջամտորեն հիմնավոր վախ կհարուցի իր անձնական անվտանգությանը սպառնացող վտանգի մասին: Այս սահմանափակումը կիրառելիս որոշմամբ սահմանվում է հեռավորության կոնկրետ չափը. 4) մինչև որոշմամբ սահմանված ժամկետի լրանալը բռնություն գործադրած անձի տիրապետման տակ եղած գենքն ի պահ հանձնել ոստիկանություն. 5) ընտանիքում բռնություն գործադրած անձի վրա պարտականություն դնել՝ ընտանիքում բռնության ենթարկվածի հետ կիսելու իրենց համատեղ անչափահաս կամ չափահաս անաշխատունակ երեխաների, ինչպես նաև իրենց համատեղ խնամքի տակ եղող անձանց խնամքի ծախսերը՝ Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգրքով սահմանված ալիմենտային պարտավորությունների համար վճարման ենթակա գումարի չափով: Դատարանը կարող է ընտանիքում բռնություն գործադրած անձի վրա պարտականություն դնել հոգալու ընտանիքում բռնության ենթարկվածի այլ անհրաժեշտ ծախսերը, որոնք ծագել են գործադրված բռնության պատճառով. 6) անհրաժեշտության դեպքում արգելել երեխաների հետ տեսակցությունները. 7) արգելել ընտանիքում բռնություն գործադրած անձին հեռախոսային, նամակագրական կամ կապի այլ միջոցներով հաղորդակցվել ընտանիքում բռնության ենթարկվածի, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև նրա խնամքի տակ եղող անձանց հետ. 8) ընտանիքում բռնություն գործադրած անձի վրա դնել պարտականություն անցնելու ռեաբիլիտացիոն ծրագիր:

Նկատմամբ կալանքը որպես խափանման միջոց չի ընտրվել, նրա նկատմամբ բժշկական հաստատությունում հարկադրաբար պահելու մասին որոշում չի կայացվել, և վարույթն իրականացնող մարմինը չի կիրառել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված՝ պաշտպանվող անձի անձնական անվտանգությունն ապահովելու, բնակարանը և այլ գույքը պահպանելու, պաշտպանվող անձին բնակության այլ վայր փոխադրելու, պաշտպանվող անձի ինքնությունը հաստատող փաստաթղթերը փոխարինելու կամ արտաքինը փոխելու պաշտպանության միջոցները (հոդված 9):

Այսինքն՝ օրենսդիրը հնարավոր է համարում ինչպես օրինական ներկայացուցչին վարույթից հեռացնելը, այնպես էլ ձեռնարկել «Ընտանիքում բռնության կանխարգելման, ընտանիքում բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության և ընտանիքում համերաշխության վերականգնման մասին» 2017թ. դեկտեմբերի 13-ի ՀՀ օրենքով սահմանված միջոցներ (մասնավորապես, կայացնել անհետաձգելի միջամտության որոշում կամ պաշտպանության որոշում): Նկատենք, որ նման միջոցներ ձեռնարկելու պահանջ է սահմանում նաև «Սեռական շահագործումից և սեռական բնույթի բռնություններից երեխաների պաշտպանության մասին» 2007թ. հոկտեմբերի 25-ի ԵՄ-ի կոնվենցիան, որի 14-րդ հոդվածի 3-րդ մասում ամրագրված է, որ *եթե երեխայի ծնողները կամ նրա ինամքը իրականացնող անձինք ներգրավված են նրա նկատմամբ սեռական շահագործման կամ սեռական բռնության մեջ, 11-րդ հոդվածի 1-ին կետի¹¹ կիրառման նպատակով իրականացվող ընթացակարգերը պետք*

¹¹Հոդված 11 – Սկզբունքները «1. Յուրաքանչյուր Կողմ պետք է հաստատի արդյունավետ սոցիալական ծրագրեր և ստեղծի բազմաբնույթ կառույցներ՝ տուժածների, նրանց մերձավոր ազգականների, ինչպես նաև տուժածների ինամատար անձանց անհրաժեշտ օգնություն տրամադրելու նպատակով»:

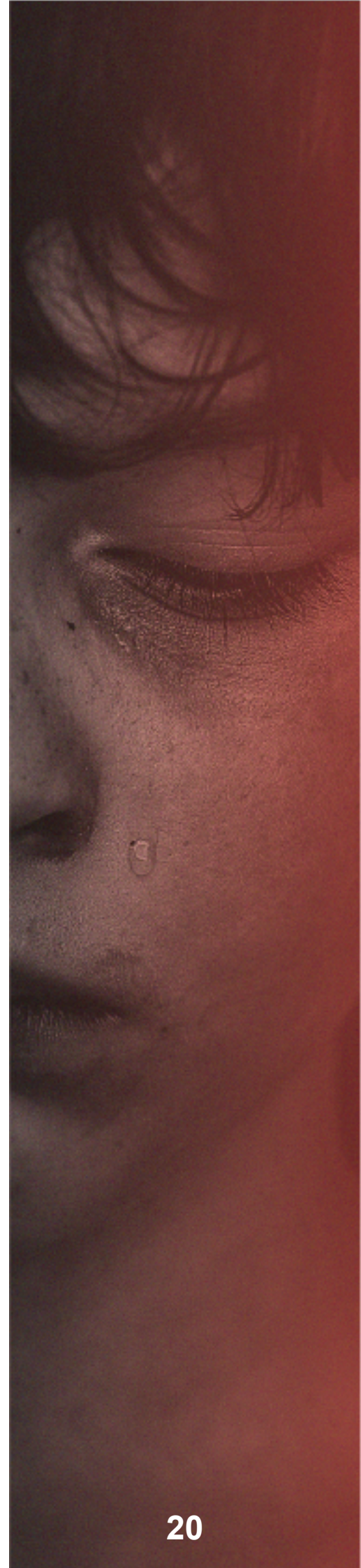

Է ներառեն՝ ենթադրյալ իրավախախտի մեկուսացման հնարավորությունը, տուժածին իր ընտանեկան միջավայրից մեկուսացման հնարավորությունը: Նման մեկուսացման պայմանները և տևողությունը պետք է որոշվեն ելնելով երեխայի ամենակարևոր շահերից:

Անդրադառնալով մինչև տասնվեց տարեկան վկայի կամ տուժողի հարցաքննությանը **մանկավարժի մասնակցության հարցերին**՝ պետք է նկատել, որ այն բավարար չափով իրավական կարգավորման չի ենթարկվել: Մասնավորապես, օրենքում որևէ կանոն սահմանված չէ առ այն, թե հարցաքննությանը մասնակցելիս մանկավարժն ի՞նչ դատավարական իրավունքներ կամ պարտականություններ ունի, արդյոք կարո՞ղ է հարցեր տալ անչափահասին, կամ հարցաքննության արձանագրության մեջ առարկություններ ներկայացնել: Օրենքով կարգավորված չէ նաև մանկավարժին ներկայացվող պահանջները, նրան բացարկ հայտնելու հիմքերը և այլն: Սա այն դեպքն է, երբ օրենքը պարզապես նախատեսում է քննչական գործողությանն անորոշ կարգավիճակ ունեցող անձի մասնակցություն, սակայն չի նախատեսում որևէ իրավունք կամ պարտականություն, ինչը բացասական ազդեցություն է թողնում իրավակիրառ պրակտիկայի վրա:

Գործնականում կարևոր նշանակություն ունի նաև քննչական գործողություններիս մասնակցելու համար ծանոթ կամ անծանոթ մանկավարժ հրավիրելու, ինչպես նաև գործի նկատմամբ վերջինիս շահագրգռվածության վերաբերյալ հարցի պարզումը:

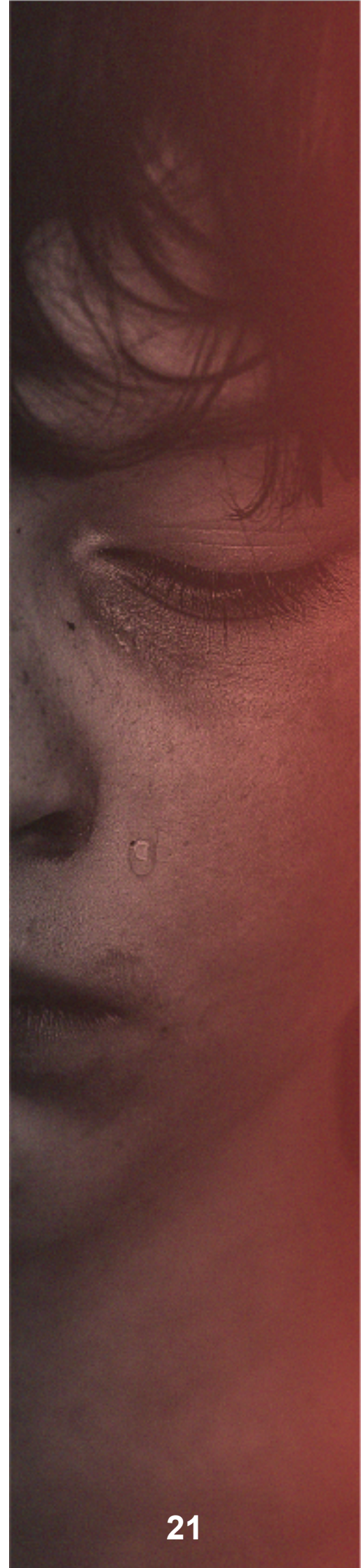
Որոշ մասնագետների կարծիքով, անհրաժեշտ է հրավիրել երեխային ծանոթ մանկավարժի, իսկ մյուսների կարծիքով՝ հակառակը: Որոշ հարցեր է

առաջացնում նաև այն, թե միևնույն մանկավարժը պետք է մասնակցի ամբողջ վարույթին, թե՞ կարող է փոխվել և այլ մանկավարժ ներգրավվել: Օրինակ, ՀՀ քննչական կոմիտեի 2015թ. 1-ին կիսամյակում սեռական բնույթի հանցագործությունների վերաբերյալ քրեական գործերով նախաքննության ընթացքում անչափահաս տուժողների իրավունքների պաշտպանության վիճակի ուսումնասիրության արդյունքներով պարզվել է, որ անչափահասների հարցաքննությանը մանկավարժի մասնակցությունը շատ դեպքերում քննիչների կողմից ապահովվել է ձևականորեն. միևնույն գործով յուրաքանչյուր անգամ անչափահասին լրացուցիչ հարցաքննելիս մասնակցել է նոր մանկավարժ, որը տեղյակ չի եղել գործի հանգամանքների, անչափահաս տուժողի տված նախորդ ցուցմունքների մասին, ինչով էլ պայմանավորված է և բացատրվում է մանկավարժների պասիվությունը քննչական գործողության ընթացքում¹²:

Քննարկվող հարցի կապակցությամբ պետք է նշել, որ օրենսդրությամբ ամրագրված չէ, թե որ մանկավարժն է հրավիրվում քննչական գործողություններին մասնակցելու: Այդ հարցն ունի բացառապես տակտիկական նշանակություն, ուստի, այս կամ այն մանկավարժին ընտրում է քննիչը՝ կախված գործի կոնկրետ հանգամանքներից, երեխայի անձից, նրա հոգեբանական վիճակից և այլ գործոններից: Հարցաքննությանը մանկավարժի մասնակցությունը հավաստվում է անչափահասի ցուցմունքը մանկավարժի

¹²Տե՛ս Ղամբարյան Ա., Թումասյան Դ. Երեխաների սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործություններն ու դրանց վարույթի առանձնահատկությունները (ձեռնարկ քննիչների համար): Երևան, 2015, էջեր 107-115:

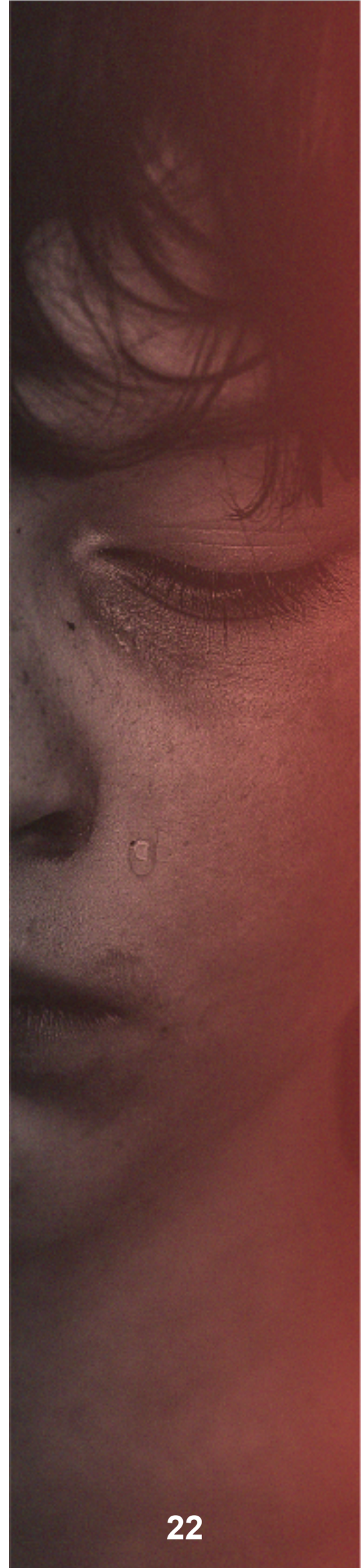

ստորագրությամբ հաստատելով և գործի նյութերին վերջինիս մանկավարժական կրթությունը հաստատող փաստաթուղթի պատճենը կցելով: Մանկավարժի մասնակցությունն ապահովելու օրենսդրական պահանջի նկատմամբ անտարբեր վերաբերմունքի վառ օրինակ է, երբ վարույթն իրականացնող մարմինը ՀՀ քր. օր.-ի 142-րդ հոդվածի հատկանիշներով հարուցված քրեական գործով անչափահասի հարցաքննությանը որպես մանկավարժ է հրավիրվել միջնակարգ ուսումնական հաստատությունում դասավանդող, մասնագիտությամբ ինժեներ-մեխանիկի: Մեկ այլ օրինակ. վարույթն իրականացնող մարմինը ՀՀ քր. օր.-ի 138-րդ հոդվածի հատկանիշներով հարուցված քրեական գործով անչափահաս տուժողի հարցաքննությանը որպես մանկավարժ ներգրավել է դպրոցի զինղեկին¹³:

Գործնականում հանդիպում են դեպքեր, երբ վարույթին որպես մանկավարժ կամ որպես ինքնուրույն մասնակից ներգրավվում է հոգեբան: Այսպես, Շիրակի մարզային քննչական վարչության վարույթում քննվող քրեական գործով մասնակցել է հոգեբան, ինչը պայմանավորված է եղել նրանով, որ տուժողն ունեցել է հոգեկան խնդիրներ: Մեկ այլ դեպքում ՀՀ քննչական կոմիտեի հատկապես կարևոր գործերի քննության գլխավոր վարչությունում քննվող քրեական գործով տուժողի հարցաքննությանը մասնակցել է կրթահամալիրի հոգեբանը՝ մանկավարժի կարգավիճակով¹⁴:

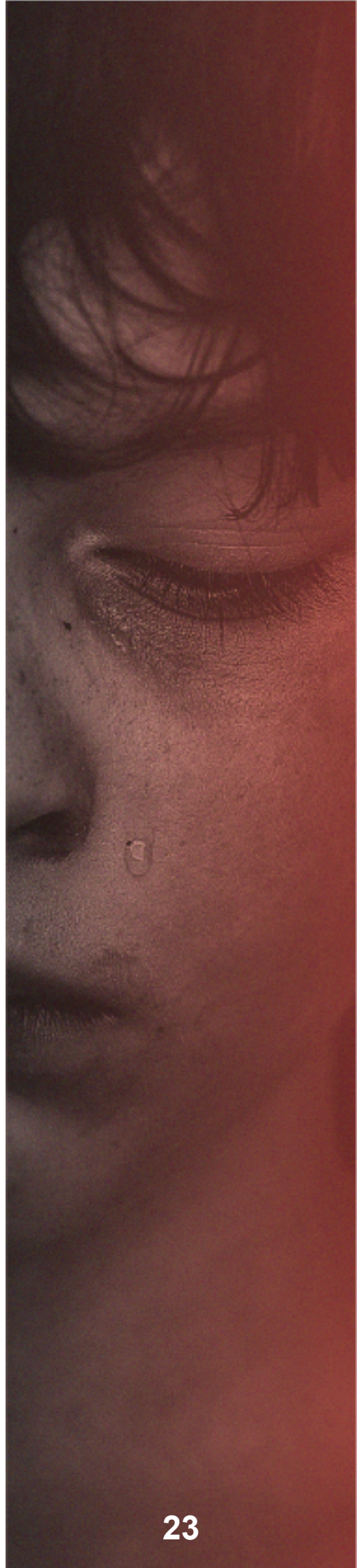
¹³Նույն տեղում:

¹⁴Նույն տեղում:

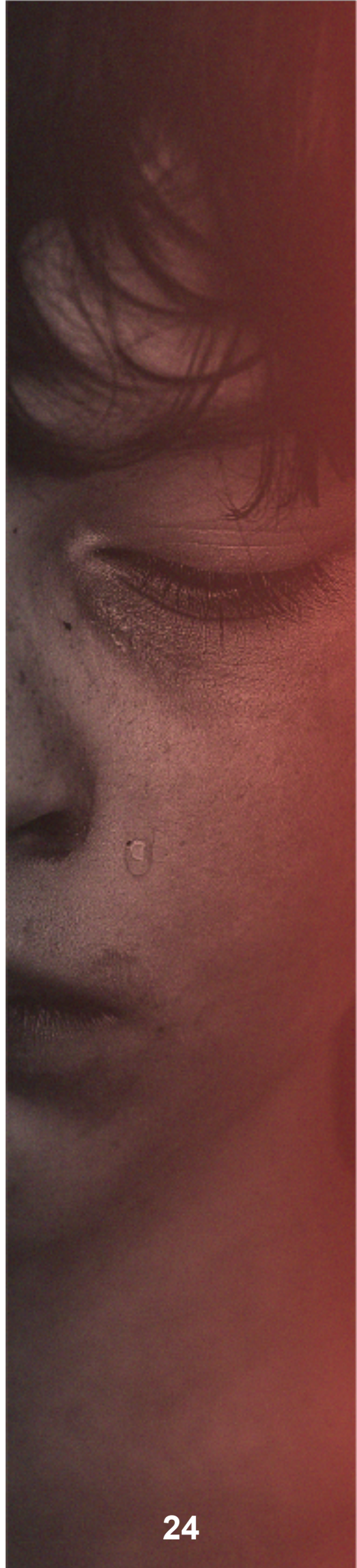
Անչափահաս տուժողների մասնակցությամբ կատարվող քննչական գործողություններին հոգեբանի մասնակցության վերաբերյալ հատուկ նորմ նախատեսված չէ: Մանկավարժի մասնակցությունն ինքնին չի բացառում անչափահասի մասնակցությամբ կատարվող գործողություններին նաև հոգեբանի մասնակցությունը: ՀՀ քննչական կոմիտեում ձևավորված պրակտիկայի համաձայն՝ հոգեբանների ներգրավման դեպքերն էապես ավելացել են՝ պայմանավորված քննիչների և հասարակական կազմակերպությունների ու անհատ հոգեբանների միջև սերտ համագործակցությամբ:

Հոգեբանը քրեական վարույթին կարող է հրավիրվել ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 84-րդ հոդվածի կարգով՝ որպես մասնագետ: Անդրադառնալով մասնագետի դատավարական կարգավիճակին, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը 2016թ. նոյեմբերի 1-ի թիվ ՍԴ3/0226/01/14 որոշման մեջ դիրքորոշում է ձևավորել առ այն, որ մասնագետը դասվում է քրեադատավարական այն սուբյեկտների շարքին, ով գիտության, տեխնիկայի, արվեստի, արհեստի որևէ բնագավառում իր ունեցած հատուկ գիտելիքներով և հմտություններով օժանդակում է գործի համար նշանակություն ունեցող այնպիսի հանգամանքների բացահայտմանը, որոնք չեն կարող պարզվել առանց համապատասխան մասնագիտություն, որակավորում կամ փորձ ունեցող անձանց ներգրավվածության և համապատասխան գիտելիքների: Մասնագետի հիմնական պարտականությունն իր մասնագիտական հմտություններն ու գիտելիքներն օգտագործելով առարկաներ և փաստաթղթեր հայտնաբերելու, ամրապնդելու և վերցնելու,

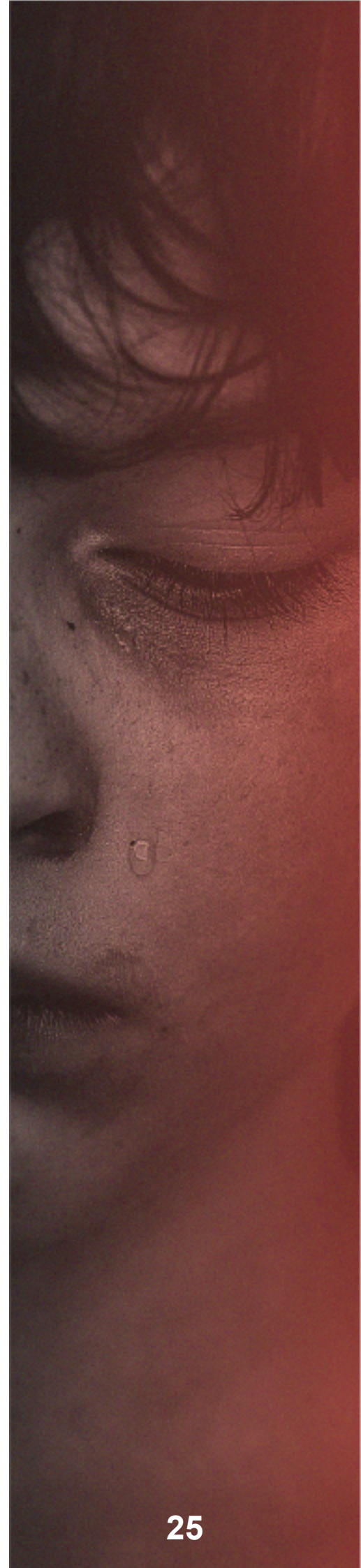
տեխնիկական միջոցներ կիրառելու, փորձագետին հարցեր առաջադրելու գործում քննչական կամ այլ դատավարական գործողություն կատարող անձին օգնություն ցույց տալն է: Վերոնշյալով պայմանավորված, մասնագետի իրավունքների շրջանակը սահմանափակվում է վարույթն իրականացնող մարմնի կամ քննչական կամ այլ դատավարական գործողություն կատարող անձի թույլտվությամբ գործի նյութերին ծանոթանալով և ներկաներին հարցեր տալով, ինչպես նաև առարկաներ և փաստաթղթեր հայտնաբերելու, ամրապնդելու և վերցնելու, տեխնիկական միջոցներ կիրառելու, փորձագետին հարցեր առաջադրելու հետ կապված հանգամանքների վրա ներկաների ուշադրությունը հրավիրելով: Մասնագետն իր մասնագիտական հմտություններով ու գիտելիքներով աջակցում է վարույթն իրականացնող մարմնին՝ քննչական կամ այլ դատավարական գործողություն կատարելիս: Մասնագետը հետազոտություններ չի իրականացնում և եզրակացություն չի տալիս, այլ որևէ բնագավառում իր ունեցած հմտություններով և գիտելիքներով աջակցում է վարույթն իրականացնող մարմնին՝ այս կամ այն քննչական կամ այլ դատավարական գործողությունը կատարելիս:

Դատավարությանը ներգրավվող հոգեբանին պետք է դիտարկել ոչ թե որպես մանկավարժ (այսինքն՝ անձ, ով զբաղվում է ուսումնական և մանկավարժական գործունեությամբ), այլ որպես քրեական դատավարությանը ներգրավվող, մարդու վարքագիծը և նրա հոգեբանական առանձնահատկություններն ուսումնասիրող մասնագետ, ով կարող է օժանդակել

վարույթն իրականացնող մարմինն՝ երեխային ինչպես այս կամ այն քննչական կամ դատավարական գործողությանը մասնակցելուն նախապատրաստելիս, այնպես էլ փորձաքննությունն նշանակելու դեպքում փորձագետներին առաջադրվելիք հարցերի շրջանակը հստակեցնելիս, ինչպես նաև տրամադրել ցանկացած այլ մասնագիտական աջակցություն: Այլ կերպ ասած, հոգեբանը, նախապես ուսումնասիրելով երեխայի անձը (քրեական գործի նյութերով, ինչպես նաև օրինական ներկայացուցչի, մանկավարժի հետ անմիջական շփման ճանապարհով), կարող է աջակցություն ցուցաբերել վարույթն իրականացնող անձին՝ մարտավարական հնարքների ընտրության գործում՝ շփման ենթադրյալ ձևի, երեխայի մոտ ճիշտը պատմելու ցանկության առաջացման վրա: Բացի այդ, հոգեբանը կարող է գնահատական տալ երեխայի ընթացիկ հոգեվիճակի և ըստ դրա՝ դատավարական գործընթացներում նրա ներգրավվածության անվնաս չափի և եղանակների վերաբերյալ՝ դրանով իսկ աջակցելով երեխայի հոգեկան առողջության և լավագույն շահերի պաշտպանությանը:

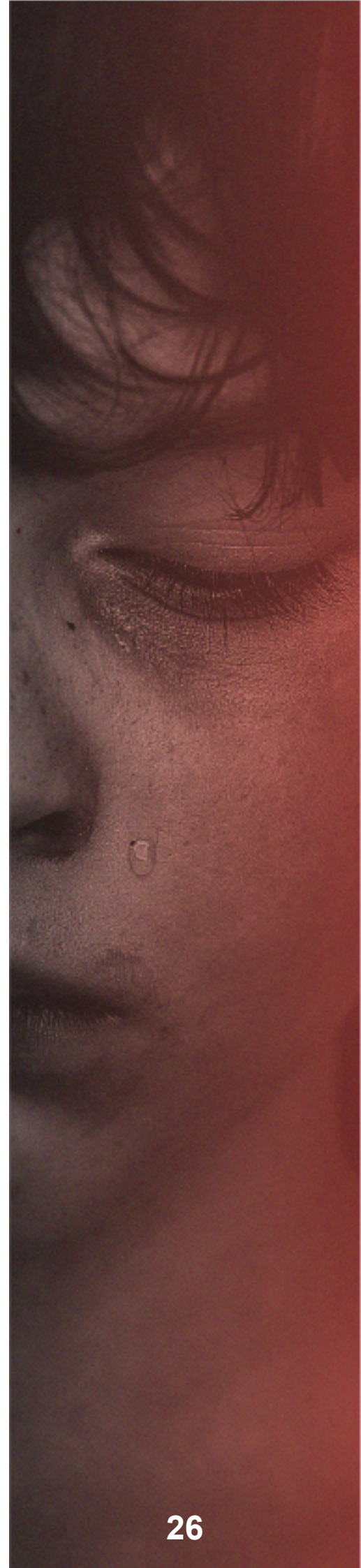
Պետք է նկատել, որ գործնականում հանդիպում են դեպքեր, երբ վարույթն իրականացնող մարմինն երեխայի մասնակցությամբ կատարվելիք գործողությանը ներգրավում է հոգեբանի: Օրինակ, դատարանում քննվող քրեական գործերից մեկով, որը վերաբերում էր 4-5 տարեկան երեխաների նկատմամբ անառակաբարո գործողություններ կատարելու դեպքին, դատարանը դիմել էր ՀՀ արդարադատության նախարարության «Իրավախախտում կատարած անձանց վերականգնողական կենտրոն» ՊՈԱԿ-ին և

խնդրել էր նշանակել հոգեբանի, որպեսզի վերջինս դատական քննության փուլում օգնի երեխայի հարցաքննությանը, որին ի պատասխան դատարանին էր ներկայացվել հոգեբան-ուսուցիչ: Թեև դատախազը և տուժողի ներկայացուցիչ փաստաբանը բացարկ էին հայտնել հոգեբանին, առարկություններ էին ներկայացրել դատարանի գործողությունների դեմ այն պատճառաբանությամբ, որ օրենքով նախատեսված չէ նման կարգ, սակայն դատարանը երեխայի հարցաքննությունն իրականացրել էր հոգեբանի մասնակցությամբ¹⁵:

Քրեական դատավարությանը մասնակցելու համար ցանկալի է հրավիրել մանկական կամ զարգացման հոգեբանության մեջ մասնագիտացված, հոգեբանության բնագավառում փորձառու մասնագետի: Երեխաների նկատմամբ կատարված սեռական հանցագործությունների գործերով վերջիններս բախվում են սթրեսի, շոկային իրավիճակների, որոնք առաջանում են կատարվածի բացասական գործոնների ազդեցությունից: Նշված վիճակն իր հերթին հանգեցնում է երեխաների հուզական անկայունության, այդ իսկ պատճառով երեխայի նկատմամբ սեռական բռնության կիրառման վերաբերյալ գործերով անհրաժեշտ է կլինիկական (բժշկական) հոգեբանության բնագավառի մասնագետի մասնակցություն: Ենթադրվում է, որ քննչական գործողություններին հենց այդպիսի

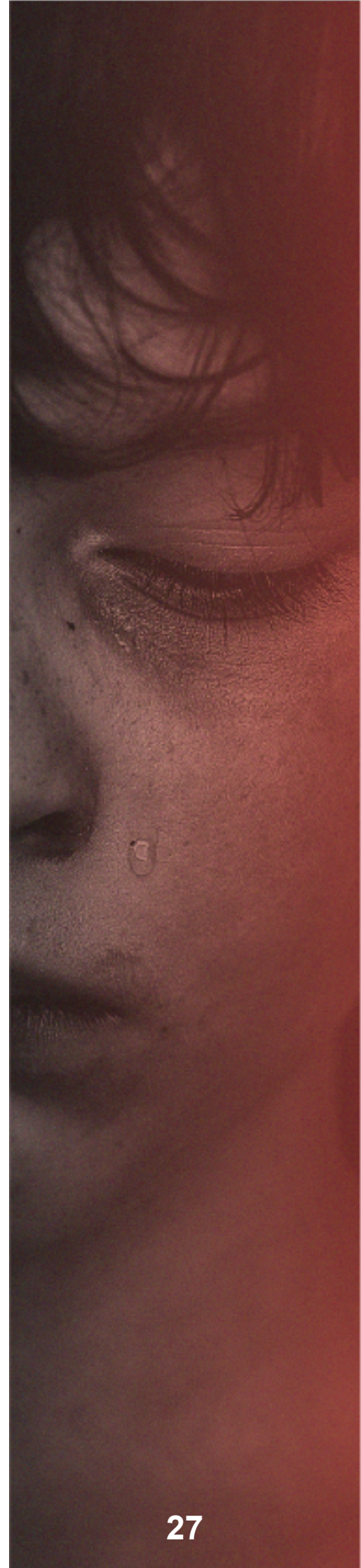
¹⁵Մեկ այլ դեպքում տուժողի օրինական ներկայացուցիչը դատարանին միջնորդություն էր ներկայացրել, որպեսզի երեխայի հարցաքննությունն իրականացվի փորձառու հոգեբանի մասնակցությամբ, ընդ որում՝ ոչ դատական նիստերի դահլիճում, ամբաստանյալի և պաշտպանի բացակայությամբ:

հոգեբանի մասնակցությունը կարող է օգտակար լինել մի շարք գործնական խնդիրների լուծման հարցում, այդ թվում՝ երեխայի հետ կոնտակտի հաստատման հարցում քննիչին օժանդակություն ցուցաբերելը (մանկավարժի և ներկայացուցիչների հետ համատեղ)՝ քննչական գործողությունների կատարման տակտիկայի որոշման և ցուցմունք տալու հարցում երեխայի վերաբերմունքի մշակման համար, ինչպես նաև հուզական ծանրաբեռնվածության հաղթահարման գործում աջակցության ցուցաբերում՝ պայմանավորված տարբեր բացասական գործոններով:

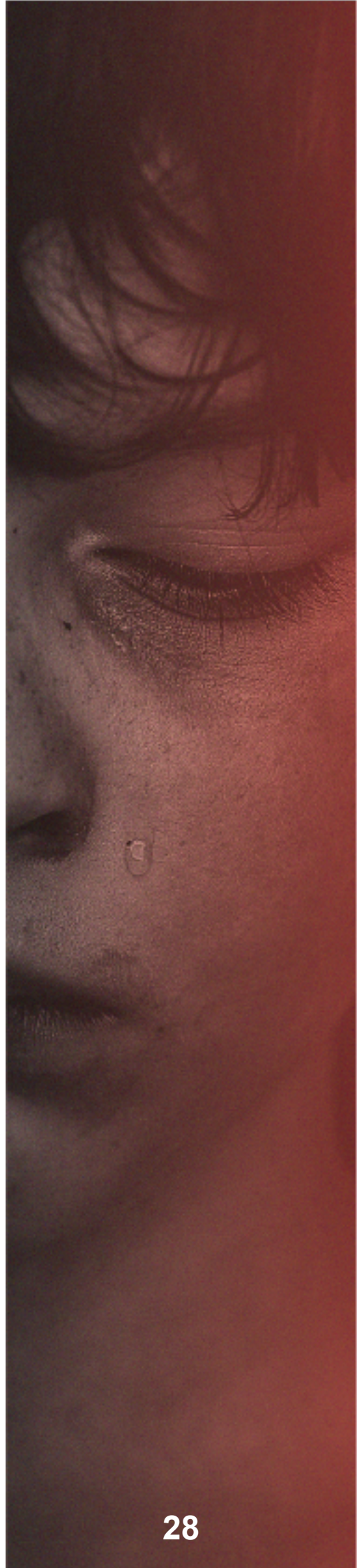
Այս առումով ուշագրավ է, որ երեխաների նկատմամբ անառակաբարո գործողությունների վերաբերյալ քրեական գործով դատարանը դիմել էր մարզպետին և խնդրել դատական նիստին ապահովել մանկահասակ երեխաների հետ աշխատանքի փորձ ունեցող մանկավարժի և հոգեբանի կամ մանկավարժ-հոգեբանի մասնակցությունը, որպեսզի աջակցեն տուժող երեխաների հարցաքննությանը: Ի պատասխան դատարանի խնդրանքի, մարզպետի կողմից երեխայի հարցաքննությանը մասնակցելու համար ներկայացվել էին մարզպետարանի աշխատակազմի ընտանիքի, կանանց և երեխաների իրավունքների պաշտպանության բաժնի մասնագետներ՝ մանկավարժը և հոգեբանը, որոնք ոչ միայն մասնակցել էին հարցաքննությանը, այլև մեկնաբանություններ էին ներկայացրել երեխայի տված ցուցմունքների վերաբերյալ և այլն:

Այսպիսով, կարող ենք արձանագրել, որ

հոգեբանի մասնակցությամբ քննչական կամ դատավարական գործողություններ կատարելու դրական փորձ առկա է, որը պարզապես անհրաժեշտ է լայնորեն կիրառել և ձևավորել միջազգային չափանիշներին համապատասխանող իրավակիրառ պրակտիկա, որը կլուծի նաև երեխայի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության և ապահովման հարցը: Դա հնարավորություն կտա ապահովելու ՄԱԿ-ի ուղենիշներում սահմանված այն պահանջի կատարումը, որ բոլոր գործողությունները պետք է կատարվեն երեխաների հանդեպ զգայուն կերպով՝ երեխայի հատուկ կարիքներին համապատասխանող միջավայրում՝ ելնելով նրա ունակություններից, տարիքից, մտավոր հասունությունից և զարգացման աստիճանից (կետ 14), որ տուժող և վկա երեխաները հարցաքննվեն երեխայի հանդեպ զգայուն եղանակով՝ դատավորների կողմից հսկողության հնարավորությամբ՝ նպաստելով ցուցմունքներ տալու գործընթացին և կրճատելով ահաբեկման հնարավորությունը, օրինակ՝ ցուցմունք տալիս օգնելու կամ հոգեբան փորձագետներ նշանակելու միջոցով (31 կետ, «գ» ենթակետ):

Դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հոգեբանն ու մանկավարժը հիմնականում մասնակցում են երեխայի հարցաքննությանը, որովհետև օրենքում ուղղակի սահմանված է երեխայի հարցաքննությանը մանկավարժի մասնակցությունը: Մինչդեռ գործնականում երեխաների մասնակցությամբ կատարվում են նաև քննչական և դատական այլ գործողություններ, որոնց մանկավարժի կամ

հոգեբանի մասնակցությունը նույնպես ցանկալի է, օրինակ, քննչական փորձարարության, ճանաչման ներկայացնելու, քննման ժամանակ և այլն:

Այս առաջարկությունն ուղղակի բխում է ՄԱԿ-ի ուղենիշներից, որոնց համաձայն՝

1) *երեխային հետագա զրկանքներ պատճառելուց խուսափելու համար հարցաքննությունները, խուզարկությունները և քննչական այլ գործողությունները պետք է կատարվեն վերապատրաստում անցած մասնագետների կողմից, ովքեր դա կատարում են զգայուն, հարգալից և հիմնավոր կերպով (կետ 13),*

2) *տուժող և վկա երեխաներն օժանդակությունը պետք է ստանան օժանդակող այնպիսի անձանցից, ինչպիսիք են տուժող/վկա երեխաների հարցերով մասնագետները, ովքեր աշխատանքն սկսում են նախնական զեկույցից և շարունակում մինչև այն պահը, երբ այդ ծառայություններն այլևս անհրաժեշտ չեն (կետ 24):*

3) *մասնագետները պետք է մշակեն և իրականացնեն այնպիսի միջոցառումներ, որոնք ուղղված են ... մինչդատական և դատական փուլերում հաղորդակցությունը և ընկալումը բարելավելուն: Այդ միջոցները կարող են ներառել հետևյալը.*

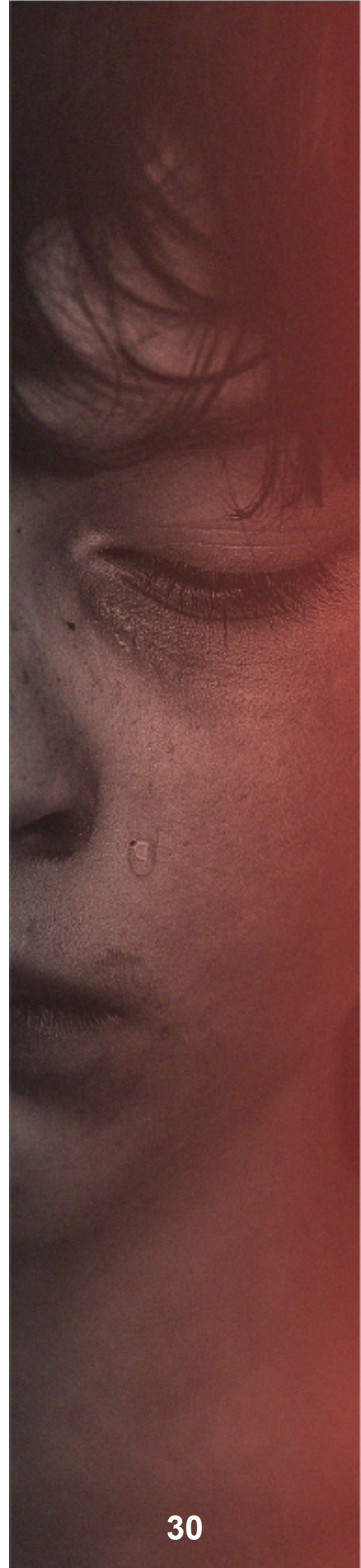
ա) ներգրավել տուժող և վկա երեխաների հարցերով մասնագետների՝ երեխայի հատուկ կարիքները բարելավելու նպատակով.

(...) գ) անհրաժեշտության դեպքում խնամակալ նշանակել՝ երեխայի իրավական շահերը պաշտպանելու նպատակով (կետ 25):

Ըստ ԵԽՆԿ «Տուժողի դերը քրեական իրավունքում և դատավարությունում» թիվ (85)11 հանձնարարականի 8-րդ կետի՝ վարույթի բոլոր փուլերում տուժողին պետք է այնպես հարցման ենթարկել, որպեսզի պատշաճ ձևով հաշվի առնվեն նրա անձնական վիճակը, իրավունքներն ու արժանապատվությունը: Երբ դա հնարավոր է, ապա երեխաներին և հոգեկան հիվանդներին պետք է հարցման ենթարկել ծնողների, խնամակալների կամ նրանց օգնող այլ անձանց ներկայությամբ:

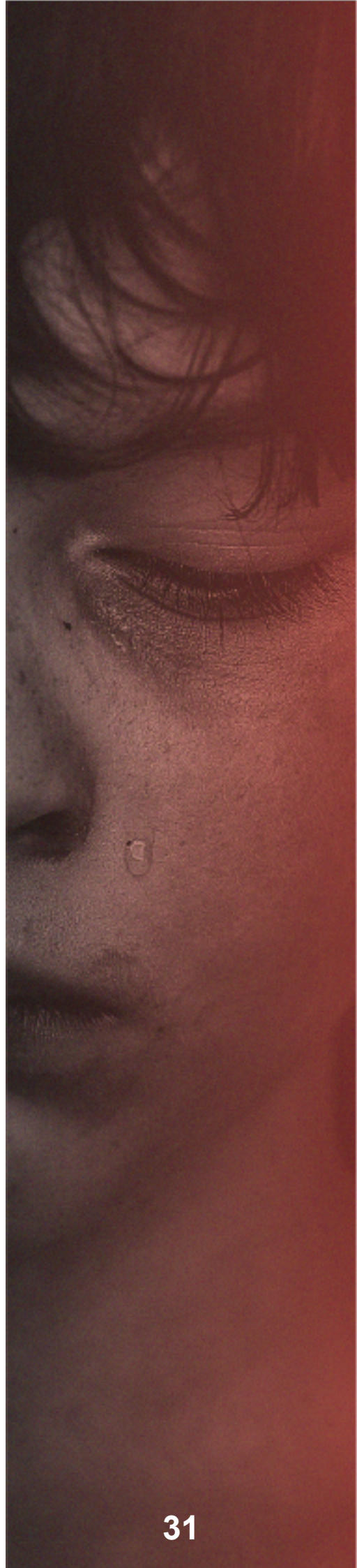
Նկատենք, որ հոգեբանին քրեական վարույթին մասնակից դարձնելու խնդիրը լուծվեց 2020 թվականի հունիսի 3-ին ընդունված «ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՕ-300-Ն ՀՀ օրենքով, որով փոփոխություններ ու լրացումներ են կատարվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 207-րդ հոդվածում և անչափահաս վկայի կամ տուժողի հարցաքննությանը նախատեսվել է որակավորված հոգեբանի մասնակցությունը, որի արդյունքում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը համապատասխանեցվեց միջազգային չափանիշներին: Այդուհանդերձ, պետք է փաստենք, որ հոգեբանի մասնակցությունը նախատեսվել է կրկին հարցաքննությանը մասնակցելու, իսկ առանձին դեպքերում նաև հարցաքննություն իրականացնելու համար, մինչդեռ, ինչպես նշեցինք, հոգեբանի մասնակցությունը պետք է ապահովվել անչափահասի մասնակցությամբ իրականացվող բոլոր քննչական և դատավարական գործողությունների կատարմանը:

Մինչև քրեական գործ հարուցելը քրեական վարույթին անչափահասի օրինական ներկայացուցչի, մանկավարժի և հոգեբանի մասնակցության հետ կապված հարցերին արդեն անդրադարձել ենք նախորդ

դասերում: Այստեղ պարզապես փաստենք, որ դա չպետք է պայմանավորել քրեական դատավարության փուլային կառուցվածքով, և քրեական դատավարության բոլոր փուլերում և յուրաքանչյուր գործողություն կատարելիս պետք է ապահովել օրինական ներկայացուցչի, մանկավարժի և հոգեբանի մասնակցությունը, եթե դա բխում է երեխայի լավագույն շահերից: Այն չի խախտում դատավարության որևէ մասնակցի իրավունքներն ու օրինական շահերը, չի կարող հանգեցնել որևէ ապացույցի անթույլատրելիության և այլ բացասական իրավական հետևանքների, հակառակը՝ չմասնակցելը կարող է հանգեցնել և՛ ապացույցի անթույլատրելիության, և՛ երեխայի իրավունքների ու օրինական շահերի խախտմանը:

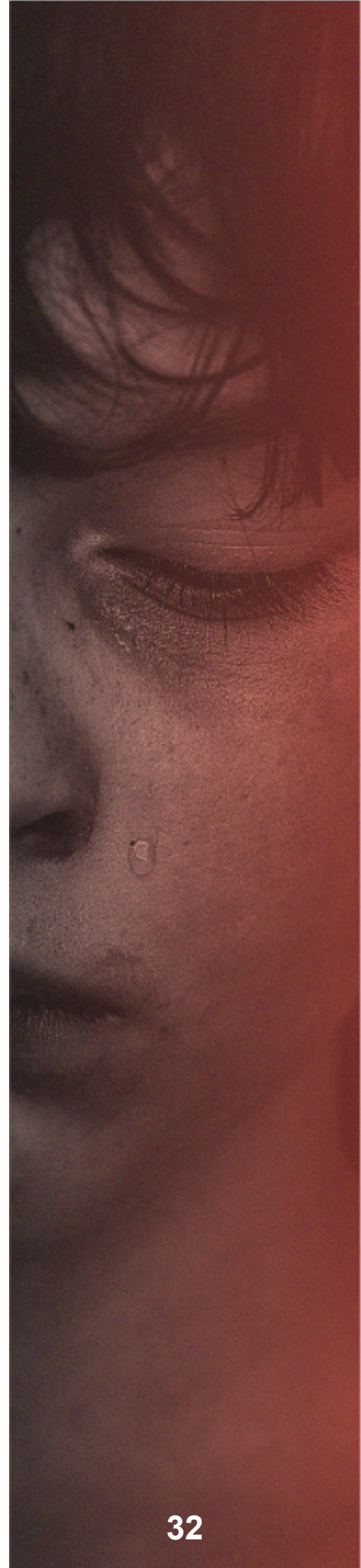
Անչափահասի իրավունքների և օրինական շահերի ապահովման կարևոր և սկզբունքային երաշխիք է ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ սահմանված այն իմպերատիվ պահանջը, որ դատավարության յուրաքանչյուր մասնակից իրավունք ունի իմանալու իր իրավունքները, պարտականությունները, իր ընտրած դիրքորոշման իրավական հետևանքները, իր մասնակցությամբ կատարվող դատավարական գործողությունների նշանակությունը և դրան համապատասխան՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականությունը՝ պարզաբանելու դատավարության մասնակցի իրավունքները, պարտականությունները և ապահովելու դրանց փաստացի իրացման հնարավորությունը: Այս հարցերը կանոնակարգված են, մասնավորապես, ՀՀ քր. դատ. օր.-ի 101-րդ, 188.1-րդ և 198-րդ հոդվածներով, ինչպես նաև դատական քննության նախապատրաստական մասը կանոնակարգող 42-րդ գլխում ընդգրկված նորմերով: Միաժամանակ, ՀՀ քր. դատ. օր.-ի համակարգային վերլուծությունը

ցույց է տալիս, որ դրանում որևէ առանձնահատուկ կարգավորում նախատեսված չէ անչափահաս տուժողների իրավունքների, պարտականությունների, իրենց ընտրած դիրքորոշման իրավական հետևանքների, ինչպես նաև իրենց մասնակցությամբ կատարվող դատավարական գործողությունների նշանակությունը պարզաբանելու առումով: Նույն կանոններն են կիրառվում դատավարության թե՛ չափահաս, թե՛ անչափահաս մասնակիցների նկատմամբ, բացառություն են կազմում զուտ տարիքով պայմանավորված առանձին իրավունքներ ու պարտականություններ, որոնք քննարկվող հարցի համատեքստում էական նշանակություն չունեն:

Անդրադառնալով անչափահաս տուժողի իրավունքների ու օրինական շահերի ապահովման ՀՀ քրեադատավարական օրենսդրությամբ ամրագրված կառուցակարգերին, պետք է նկատել, որ դրանք առերևույթ չեն համապատասխանում միջազգային չափանիշներին, որոնք, ելնելով երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունից, սահմանում են մի շարք լրացուցիչ իրավունքներ և երաշխիքներ քրեական գործի ընթացքի մասին տեղեկացված լինելու վերաբերյալ, և դրան համապատասխան՝ վարույթն իրականացնող մարմինների համար սահմանում են լրացուցիչ պարտականություններ երեխաների իրավունքների ապահովման համար:

Մասնավորապես, ՄԱԿ-ի ուղենիշներում սահմանված է, որ «(...) 19. Տուժող և վկա երեխաները, նրանց ծնողները կամ խնամակալներն ու օրինական ներկայացուցիչները, արդարադատության գործընթացին իրենց առաջին շփումից սկսած և ողջ գործընթացի ժամանակ պետք է անհապաղ և պատշաճ կերպով հնարավորինս տեղեկացվեն հետևյալի մասին.

(ա) առողջապահական, հոգեբանական, սոցիալական և համապատասխան այլ ծառայությունների, ինչպես նաև նման ծառայություններից օգտվելու հնարավորության, անհրաժեշտության դեպքում՝ իրավական կամ այլ խորհրդատվության կամ ներկայացուցչության, փոխհատուցման և արտակարգ դեպքերում՝ ֆինանսական աջակցության հնարավորությունների հետ մեկտեղ,

(բ) չափահասների և անչափահասների համար նախատեսված քրեական արդարադատության գործընթացի իրականացման ընթացակարգերի, ներառյալ՝ տուժող և վկա երեխաների դերակատարության և նշանակալիության, ցուցմունք տալու տևողության և եղանակի, ինչպես նաև քննության և դատավարության ընթացքում «հարցաքննության» իրականացման ձևերի վերաբերյալ,

(գ) բողոք ներկայացնելիս և քննության ու դատական ընթացակարգերի ժամանակ երեխային աջակցելու առկա մեխանիզմները,

(դ) լսումների և համապատասխան այլ միջոցառումների առանձին վայրերը և ժամանակը,

(ե) պաշտպանության միջոցների առկայությունը,

(զ) տուժող և վկա երեխաներին առնչվող որոշումների վերանայման՝ գոյություն ունեցող մեխանիզմները,

(է) երեխայի իրավունքների մասին կոնվենցիայով և Հանցագործությունների և լիազորությունների չարաշահումից տուժած անձանց գործերով արդարադատության հիմնական սկզբունքների

հռչակագրով տուժող և վկա երեխաների համար սահմանված իրավունքները:

20. Բացի այդ, տուժողը և վկաները, նրանց ծնողները կամ ինամակալները և օրինական ներկայացուցիչները պետք է հնարավորինս անհապաղ և պատշաճ կերպով տեղեկացվեն հետևյալի մասին.

(ա) տվյալ գործի ընթացքը և բնույթը, ներառյալ՝ մեղադրյալի ձերբակալությունը, կալանավորումը և նման այլ կարգավիճակը և այդ կարգավիճակի ցանկացած սպասելի փոփոխություն, մեղադրող կողմի որոշումները և համապատասխան հետդատական զարգացումները և գործի ելքը,

(բ) արդարադատության գործընթացում իրավախախտի կամ պետության կողմից վնասի հարթման առկա հնարավորությունները՝ այլընտրանքային քաղաքացիական վարույթի կամ այլ ընթացակարգերի միջոցով:

21. Մասնագետները պետք է գործադրեն բոլոր ջանքերը՝ տուժող և վկա երեխաներին արդարադատության գործընթացում իրենց ներգրավման վերաբերյալ տեսակետներն ու մտահոգություններ հայտնելու հնարավորությունն ընձեռելու ուղղությամբ, այդ թվում՝ հետևյալ միջոցներով.

(ա) ապահովելով, որ տուժող, անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև վկա երեխաներին խորհրդատվություն տրամադրվի վերը՝ 19-րդ կետում նշված հարցերի շուրջ.

(բ) ապահովելով, որ տուժող և վկա երեխաները հնարավորություն ունենան ազատորեն և սեփական ոճով արտահայտելու իրենց տեսակետներն ու

մտահոգություններն արդարադատության գործընթացում իրենց ներգրավման, մեղադրյալի կողմից իրենց սպառնացող վտանգի, ինչպես նաև ցուցմունք տալու նախընտրելի եղանակի և այն զգացողությունների մասին, որ նրանք ունեն գործընթացի հետ կապված եզրակացությունների առնչությամբ,

(գ) պատշաճ ուշադրության առնել երեխայի տեսակետներն ու մտահոգությունները, իսկ եթե նրանք ի վիճակի չեն ընթացք տալ դրան՝ պատճառները բացատրել երեխային: (...):

(...)»:

«Սեռական շահագործումից և սեռական բնույթի բռնություններից երեխաների պաշտպանության մասին» 2007թ. հոկտեմբերի 25-ի ԵԽ-ի կոնվենցիայի 31-րդ հոդվածը (Պաշտպանության ընդհանուր միջոցառումները) ևս պարտավորեցնում է պետություններին ձեռնարկել մի շարք միջոցառումներ երեխաների իրավունքների մասին իրազեկելու, համապատասխան ծառայություններ ստեղծելու և միջոցներ ձեռնարկելու այդ իրավունքների ապահովման համար: Մասնավորապես, հիշյալ հոդվածում ամրագրված է հետևյալը. «1. Յուրաքանչյուր Կողմ պետք է ձեռնարկի անհրաժեշտ օրենսդրական կամ այլ միջոցառումներ պաշտպանելու համար տուժածների իրավունքներն ու շահերը, ներառյալ որպես վկաների՝ նրանց հատուկ կարիքների բավարարումը հետաքննության և քրեական դատավարության բոլոր փուլերում, մասնավորապես հետևյալ միջոցներով՝

ա) տեղեկացնելով նրանց իրենց իրավունքների և այն ծառայությունների մասին, որոնցից նրանք կարող են օգտվել և, եթե նրանք չեն հրաժարվում ստանալ նման

տեղեկատվություն, այն միջոցառումների մասին, որ ձեռնարկվել են նրանց բողոքների կամ մեղադրանքների հիման վրա, ինչպես նաև հետաքննության և դատավարության ընթացքի մասին, դրանցում նրանց դերի և իրենց գործերի արդյունքների մասին,

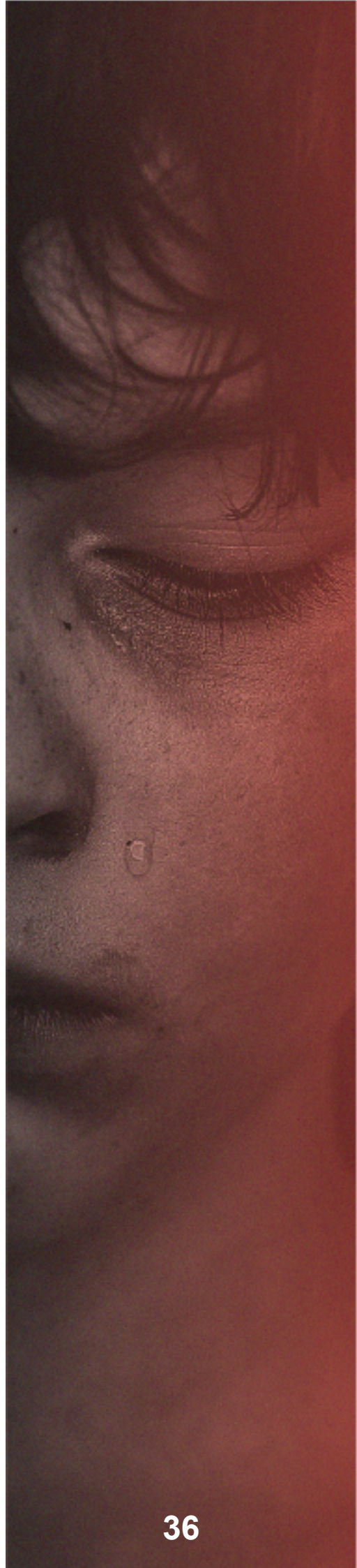
բ) անհրաժեշտության դեպքում ապահովելով, որպեսզի այն դեպքերում, երբ տուժածներին և նրանց ընտանիքներին կարող է վտանգ սպառնալ, նրանք տեղեկացվեն այն մասին, որ դատական հետապնդման ենթարկված կամ դատապարտված անձը ժամանակավորապես կամ վերջնականապես ազատ է արձակվել,

գ) նրանց իրավունք տալով ներքին օրենսդրության ընթացակարգային կանոններին համաձայն, ցուցմունքներ տալ, տրամադրել ապացույցներ և ընտրել ինչպես ներկայացնել իրենց կարծիքները, կարիքները և մտահոգությունները՝ ուղղակիորեն թե միջնորդի միջոցով,

դ) տրամադրելով նրանց համապատասխան օժանդակ ծառայություններ, որպեսզի նրանց իրավունքներն ու շահերը պատշաճ կերպով ներկայացված և հաշվի առնված լինեն,

ե) պաշտպանելով նրանց անձնական կյանքի, ինքնության և տեսքի գաղտնիությունը և ձեռնարկելով միջոցներ ներքին օրենսդրությանը համապատասխան թույլ չտալու համար ցանկացած տեղեկատվության հրապարակայնացումը, որը կարող է հանգեցնել նրանց ինքնության բացահայտմանը,

զ) ապահովելով նրանց, ինչպես նաև նրանց ընտանիքների անդամների և նրանց կողմից հանդես եկած վկաների անվտանգությունը ահաբեկումից,

վրեժխնդրությունից և կրկնակի անգամ տուժելուց,

Է) կանխելով շփումը տուժածների և հանցագործություն կատարած անձանց միջև դատարանի դահլիճում և իրավապահ մարմինների շենքերի տարածքում, եթե միայն իրավասու մարմինները այլ որոշում չեն կայացրել՝ ելնելով երեխայի շահերից կամ եթե նման շփումն անհրաժեշտ է հետաքննության կամ դատավարության համար:

2. Յուրաքանչյուր Կողմ պետք է ապահովի, որպեսզի իրավասու մարմինների հետ առաջին իսկ շփումից սկսած տուժածներին հասու լինի համապատասխան դատական և վարչական գործընթացների մասին տեղեկատվությունը:

3. Յուրաքանչյուր Կողմ պետք է ապահովի, որպեսզի տուժածները քրեական հետաքննության կողմի կարգավիճակ ստանալու դեպքում ստանան իրավաբանական օժանդակություն, որը համապատասխան պայմանների դեպքում պետք է լինի անվճար:

4. Յուրաքանչյուր Կողմ պետք է դատական իշխանություններին հնարավորություն ընձեռի նշանակել տուժածին հատուկ ներկայացուցիչ այն դեպքում, երբ ներքին օրենսդրության համաձայն նա կարող է ստանալ քրեական հետաքննության կողմերից մեկի կարգավիճակ, իսկ ծնողական պատասխանատվություն կրող անձինք չկարողանան նման հետաքննություններում ներկայացնել երեխային՝ նրանց և երեխայի շահերի միջև հակասության առկայության պատճառով:

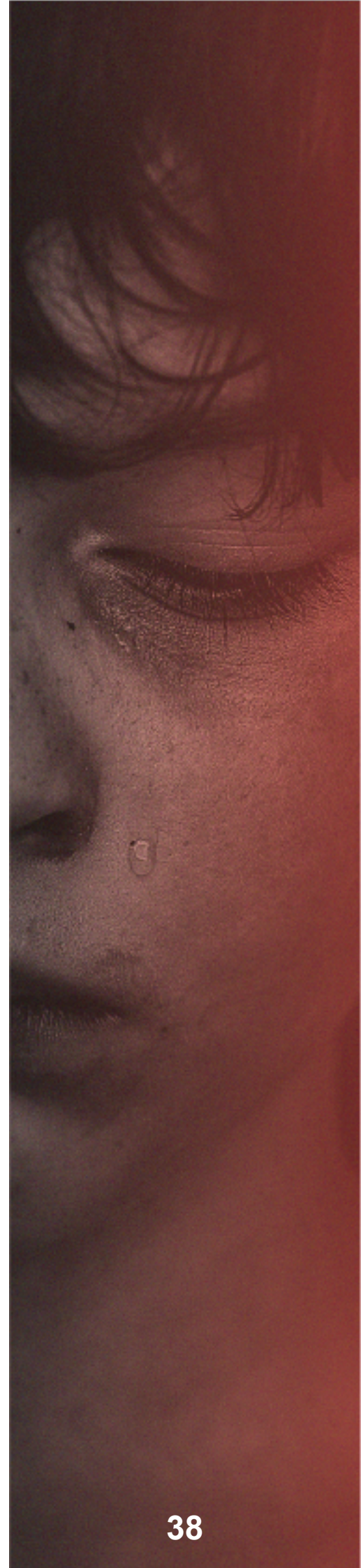
5. Յուրաքանչյուր Կողմ պետք է հնարավորություն ընձեռի խմբերին, հիմնադրամներին, միություններին

կամ կառավարական և ոչ-կառավարական կազմակերպություններին օրենսդրական կամ այլ միջոցներով, ներքին օրենսդրությամբ նախատեսված պայմանների համաձայն օգնություն ցուցաբերել և/կամ աջակցել տուժածներին նրանց համաձայնության դեպքում սույն Կոնվենցիայի համաձայն հանցագործությունների քրեական հետաքննությունների ընթացքում:

6. Յուրաքանչյուր Կողմ պետք է ապահովի, որ սույն հոդվածի դրույթների համաձայն տուժածներին տրամադրվող տեղեկատվությունը հաղորդվի նրանց տարիքին և հասունացման մակարդակին համապատասխան կերպով և նրանց համար հասկանալի լեզվով»:

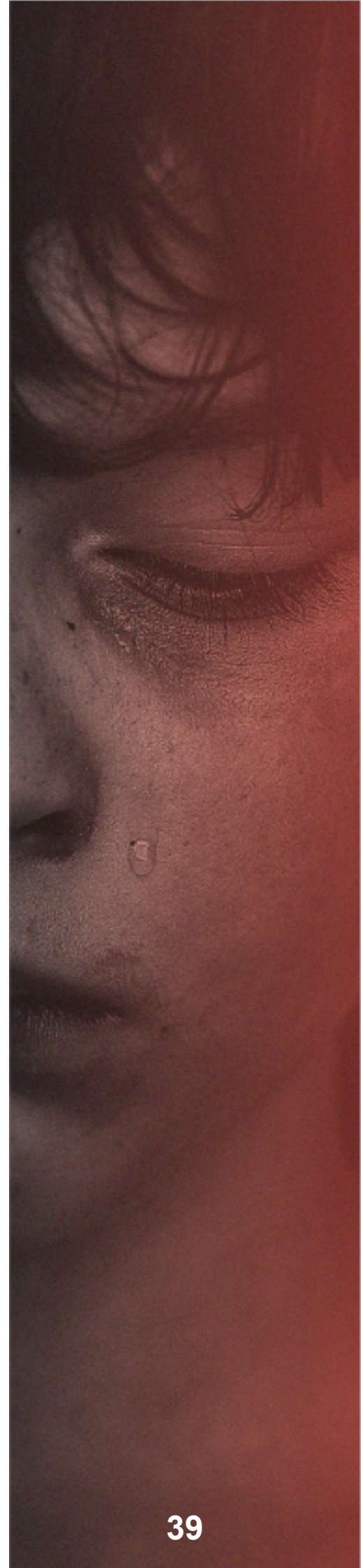
Այսպիսով, միջազգային իրավական չափանիշների տեսանկյունից երեխաների իրավունքներն ու օրինական շահերը պետք է պաշտպանվեն ու երաշխավորվեն առաջին իսկ պահից, երբ նրանք ներգրավվում են քրեական վարույթին՝ անկախ ներպետական օրենսդրությամբ ամրագրված դատավարության փուլային կառուցվածքի և դրանով պայմանավորված՝ դրանում սահմանված կանոնների: Ընդ որում, ինչն առավել կարևոր է, երեխաների իրավունքների ծավալը և դրանք ապահովելու երաշխիքներն ավելի ընդարձակ են, քան ներպետական օրենսդրությամբ է ամրագրված:

Եթե անչափահաս տուժողի իրավունքների ծավալի համատեքստում խնդիրն օրենսդրական է, ապա այդ իրավունքների ապահովման հարցը գործնական է, իսկ դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ գործնականում խնդրահարույց է երեխայի լավագույն շահերի ապահովման անհրաժեշտությունից ելնելով

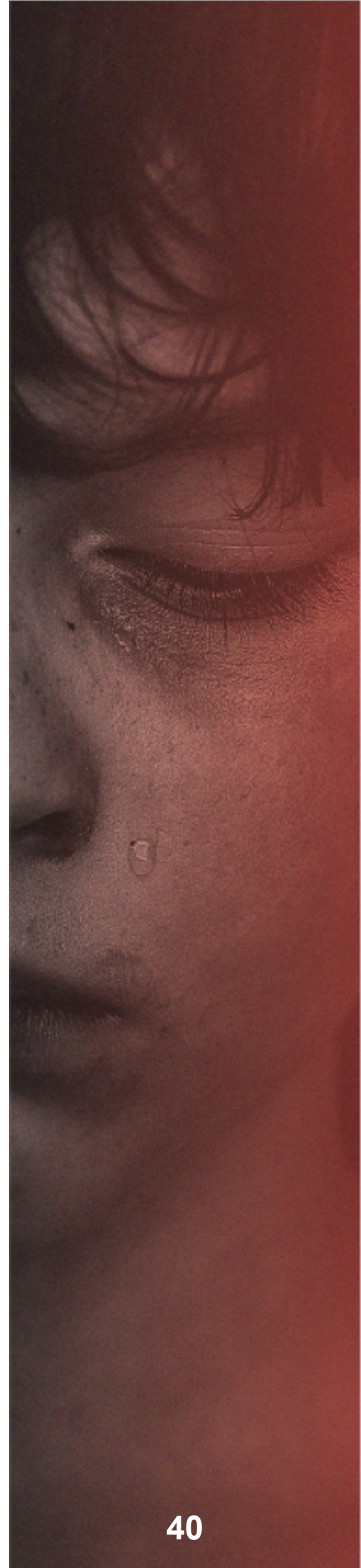
Նրա իրավունքները, պարտականությունները, գործի ընթացքը նրանց պարզաբանելու պրակտիկան: Օրինակ, ՀՀ քր. օր.–ի 140-րդ հոդվածով քննվող քրեական գործով՝ տուժողի օրինական ներկայացուցիչը դիմում է քննիչին և հայտնում, որ որպես տուժողի օրինական ներկայացուցիչ տուժող կողմը չի հրավիրվել և չի ծանոթացել որևէ որոշման և որևէ տեղեկություններ չունեն գործով ընթացող նախաքննությունից: Նույն քրեական գործով տուժող կողմը գործի ընթացքի վերաբերյալ երկրորդ անգամ է քննիչին դիմում ներկայացրել՝ խնդրելով տեղեկացնել, թե գործն ինչ փուլում է գտնվում, քանի որ 9 ամիս է քննվում է և իրենք տեղեկություն չունեն դրա մասին:

Վերոնշյալ դիմումները մնում են անպատասխան, որից հետո տուժող կողմը դիմում է ներկայացնում հսկողություն իրականացնող դատախազին՝ գործի քննությունը ձգձգելու և դրա ընթացքի վերաբերյալ իրենց տեղեկատվություն չտրամադրելու մասին: Դատախազի կողմից ստանալով ցուցում դիմումին օրենքով սահմանված կարգով ընթացք տալու մասին՝ քննիչը գրավոր պատասխան է ներկայացնում տուժողի ներկայացուցչին, որում, մասնավորապես, նշված է հետևյալը. **«Դիմումում նշված հարցադրումների վերաբերյալ հայտնվում է, որ վարույթն իրականացնող մարմինը տուժողին կամ տուժողի ներկայացուցչին կատարվող կամ կատարվելիք քննչական գործողությունների ժամկետների և ընթացքի վերաբերյալ հայտնելու պարտավորություն չունի...: Նախաքննական մարմինը չի անդրադառնում այն պնդմանը, որ որևէ քննչական գործողություն չի կատարվում, քանի որ ինչպես նշված է դիմումում, տուժող կողմը որևէ տեղեկություն չունի նախաքննության ընթացքի մասին և այդ պայմաններում, այն**

պնդումը, որ որևէ քննչական գործողություն չի կատարվում, առնվազն անհիմն է»: Զննիչը միաժամանակ տեղեկացնում է, որ տուժող կողմի իրավունքները պարզաբանվել են, և եթե անհրաժեշտ է՝ մեկ անգամ ևս կպարզաբանի:

Հիմք ընդունելով ՄԱԿ-ի ուղենիշներն ընդունելու անհրաժեշտությունը, նպատակը և, մասնավորապես այն, որ Տնտեսական և սոցիալական խորհուրդը հորդորում է անդամ երկրներին՝ քրեական դատավարությունում ներգրավված տուժող և վկա երեխաներին առնչվող օրենսդրություն, ընթացակարգեր, քաղաքականություն մշակելիս և պրակտիկա ձևավորելիս հիմք ընդունել ուղենիշները՝ գտնում ենք, որ վերևում նշված կանոնները պետք է փաստացի կիրառություն ունենան և դրանով իսկ նպաստեն միջազգային չափանիշներին համապատասխան քննչական և դատական պրակտիկա ձևավորելուն, ինչը նշանակում է, որ տուժող երեխան և նրա օրինական ներկայացուցիչը պետք է տեղեկացվեն գործի ընթացքի մասին՝ անկախ նրանից, թե ինչ ընթացակարգեր են սահմանված ներպետական օրենսդրությամբ:

1. ՀՀ վճռաբեկ դատարանի Արտեմ Արմենի Հարուլթյունյանի 2016 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ՍԴ3/0226/01/14 որոշումը // www.datalex.am
2. ՀՀ վճառեբկ դատարանի Հայարփի Միշայի Աթոյանի վերաբերյալ 2010 թվականի հոկտիսի 23-ի թիվ ԵԱԴԴ/0014/11/09 որոշումը // www.datalex.am
3. «Սեռական շահագործումից և սեռական բնույթի բռնություններից երեխաների պաշտպանության մասին» 2007թ. հոկտեմբերի 25-ի ԵԽ-ի կոնվենցիա // <https://rm.coe.int/168046e1e4>
4. Ղամբարյան Ա., Թումասյան Դ. Երեխաների սեռական անձեռնմխելիության և սեռական ազատության դեմ ուղղված հանցագործություններն ու դրանց վարույթի առանձնահատկությունները (ձեռնարկ քննիչների համար): Երևան, 2015 // http://investigative.am/images/grakanutyun/Dzernark_1.pdf
5. Танцеров М. В. Потерпевший и его функция в уголовном процессе России. Дисс. ... канд. юрид. наук. Томск, 1999, էջ 58 // <http://www.dslib.net/kriminal-process/poterpevshij-i-ego-funkcija-v-ugolovnom-processe-rossii.html>
6. Աղաբաբյան Ն., Անչափահասների գործերով վարույթի իրավական և տեսական հիմքերի զարգացումը ՀՀ քրեական դատավարության միջադատական վարույթում, Երևան, 2019թ.

Լրացուցիչ մեդիա-նյութերը
Նախատեսված են Ձեզ
հետաքրքրող նյութի մասին
հավելյալ գիտելիքներ
ստանալու համար:

7. ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2016թ. դեկտեմբերի 20-ի թիվ ՍԴՈ-1333 որոշում // <http://www.concourt.am/armenian/decisions/common/2016/pdf/sdv-1333.pdf>

